

# FATIK

FATIK FATIK FATIK FATIK F  
 K FATIK FATIK FATIK FATIK  
 FATIK FATIK FATIK FATIK F  
 TIK FATIK FATIK FATIK FATIK  
 FATIK FATIK FATIK FATIK F  
 K FATIK FAK FATIK FATIK F  
 FATIK FATK FATIK FATIK F  
 K FATIK FAK FATIK FATIK F  
 K FATIK FATIK FTIK FATIK F  
 K FATIK FATIK FTIK FATIK F  
 IK FATIK FATIK FAT FATIK F  
 TIK FATIK FATIK FATIK FATIK  
 ATIK FATIK FATIK FATIK FATIK  
 ATIK FATIK FATIK FATIK FTIK  
 ATIK FATIK FATIK FATIK FAK  
 FATIK FATIK FATIK FATIK F  
 TIK FATIK FATIK FATIK FATIK  
 FATIK FATIK FATIK FATIK F  
 K ATIK FATIK FATIK FATIK F  
 K FTIK FATIK FATIK FATIK F  
 K FAK FATIK FATIK FATIK F  
 K FATIFATIK FATIK FATIK F  
 K FATIK ATIK FATIK FATIK F  
 K FATIK FTIK FATIK FATIK F  
 K FATIK FATIK FATIK FATIK F

33ste jaargang • oktober-november-december 2016 • nr. 152  
 Driemaandelijks uitgave  
 FATIK is een uitgave van de Liga voor Mensenrechten v.z.w.

Inhoud	<b>Editoriaal</b>	<b>3</b>
	• <i>Humane detentie: een utopie?</i> Chris Hermans	
	<b>Artikel</b>	<b>5</b>
	• <i>Licht aan het einde van de interneringstunnel voor iedereen? Een stand van zaken en vooruitblik in de aanpak van "onbehandelbare" geïnterneerden</i> Annelies Permentier, Freya Vander Laenen, Wouter Vanderplasschen & Tom Vander Beken	
	• <i>Het profiel van moeders in de gevangenis: toch niet zo stereotiep? Reflecties over implicaties voor onderzoek en beleid</i> An Nuytiens	
	• <i>Hoe bijzonder zijn bijzondere veiligheidsregimes voor terro-gedetineerden?</i> Jürgen Millen	
	<b>Verslag</b>	<b>25</b>
	• <i>Congres 'Zeer intensieve zorg binnen de forensische psychiatrie. Het zoeken naar een evenwicht tussen behandelen en beheersen.'</i> Anouk Mertens	
	<b>Interview</b>	<b>28</b>
	• <i>Detentie in Nederland doorgelicht. FATIK sprak met dr. Anja Dirkzwager</i> Luc Robert	

## FATIK

Tijdschrift voor Strafbeleid en Gevangeniswezen  
Verschijnt vier keer per jaar  
33ste jaargang  
oktober-november-december, nr. 152

ISSN 0772-5167

## Redactie

*Hoofdredactie:* Luc Robert  
*Eindredactie:* Pascale Van den Heede  
*Redactie:* Veerle Scheirs, Chris Hermans, Jürgen Millen, Neil Paterson, Tom Daems, Freya Vander Laenen

Abonnement op FATIK?  
Surft naar [fatik.mensenrechten.be](http://fatik.mensenrechten.be)  
Of bel 09/223.07.38

## Redactiesecretariaat

Liga voor Mensenrechten vzw.  
Gebroeders De Smetstraat 75, 9000 Gent  
tel: 09/223.07.38 – fax: 09/223.08.48  
e-mail: [info@mensenenrechten.be](mailto:info@mensenenrechten.be)  
website: [www.mensenrechten.be](http://www.mensenrechten.be)

## Redactionele samenwerking en disclaimer

*FATIK, Tijdschrift voor Strafbeleid en Gevangeniswezen* strekt tot een zo volledig mogelijke berichtgeving over de evoluties op het vlak van strafbeleid en gevangeniswezen.

Voor publicatie aangeboden teksten mogen rechtstreeks naar het redactiesecretariaat worden gestuurd. De redactie behoudt zich alle rechten voor de publicatie van ingezonden teksten, artikels, werken, advertenties ed. te weigeren.

Aan de totstandkoming van deze publicatie is de uiterste zorg besteed. Voor informatie die nochtans onvolledig of onjuist is opgenomen, aanvaarden de redactie en de uitgever geen verantwoordelijkheid. Elke auteur is verantwoordelijk voor zijn/haar eigen redactionele bijdragen.

## Lidmaatschap Liga voor Mensenrechten en jaarabonnementsen

Lid + abonnement op Tijdschrift voor Mensenrechten: 35 €  
Lid + abonnement op Fatik, tijdschrift voor Strafbeleid en Gevangeniswezen: 40 €  
Lid + abonnement op beide tijdschriften: 70 €  
Steunend lid + abonnement op beide tijdschriften: 96 €  
Lid zonder abonnement: 5 € per jaar

rek.nr. BE34 0011 2701 3290

Het is ook mogelijk om, losgekoppeld van het lidmaatschap, een abonnement op de tijdschriften te bekomen.  
Meer informatie bij Liga voor Mensenrechten.

## FATIK online

Je kan FATIK online raadplegen. De laatste vier nummers zijn enkel beschikbaar voor abonnees. Vraag een login via [fatik@mensenenrechten.be](mailto:fatik@mensenenrechten.be). Surf naar [fatik.mensenrechten.be](http://fatik.mensenrechten.be).

© Niets uit deze publicatie mag worden vervoelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, elektronische gegevensdragers of welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande, uitdrukkelijke en schriftelijke toestemming van de uitgever.

Uit respect voor mens en milieu wordt FATIK gedrukt op kringlooppapier en zonder vluchtige Organische Stoffen door Druk in de Weer, Gent

## Editoriaal

3

### *Humane detentie: een utopie?*

*Chris Hermans*

## Artikel

5

### Licht aan het einde van de interneringstunnel voor iedereen? Een stand van zaken en vooruitblik in de aanpak van "onbehandelbare" geïnterneerden

*Annelies Permentier, Freya Vander Laenen, Wouter Vanderplasschen & Tom Vander Beken*

### Het profiel van moeders in de gevangenis: toch niet zo stereotiep? Reflecties over implicaties voor onderzoek en beleid

*An Nuytiens*

### Hoe bijzonder zijn bijzondere veiligheidsregimes voor terro- gedetineerden?

*Jürgen Millen*

## Verslag

25

### Congres 'Zeer intensieve zorg binnen de forensische psychiatrie. Het zoeken naar een evenwicht tussen behandelen en beheersen.'

*Anouk Mertens*

## Interview

28

### Detentie in Nederland doorgelicht. FATIK sprak met dr. Anja Dirkzwager

*Luc Robert*

## Humane detentie: een utopie?

### Over de preventie van foltering en onmenselijke en vernederende behandeling of bestraffing en stakend penitentiair personeel.

500 jaar geleden werd in Leuven het boekwerk *Utopia* van Thomas More gepubliceerd. In het eerste deel ervan bekritiseert de verteller Rafael Hythlodæus (of Rafaello Babellario in de recentste Nederlandse vertaling) het strenge strafrecht van die tijd waarbij voor diefstal de doodstraf werd opgelegd.<sup>1</sup> Ruim 250 jaar na More zal de Milanese filosoof Cesare Beccaria dieper ingaan op de filosofische funderingen van het strafrecht en het voorkomen van misdrijven. Hij houdt daarbij onder meer een vurig pleidooi voor milde straffen en argumenteert zowel tegen de doodstraf als tegen foltering.<sup>2</sup>

Het werk van de Milanees krijgt veel weerklank in gans Verlicht Europa. Na de Tweede Wereldoorlog komt een verbod op foltering en onmenselijke of vernederende behandelingen of bestraffingen zowel in het UVRM (Universele Verklaring van de Rechten van de Mens, 1948, art. 5) als in het EVRM (Europees Verdrag tot Bescherming van de Rechten van de Mens en de Fundamentele Vrijheden, 1950, art. 3) terecht. Zowel binnen de schoot van de Verenigde Naties als binnen de Raad van Europa worden bovendien verdragen ter preventie van foltering gesloten.

De VN-Convention against Torture (CAT) werd door ons land in 1985 ondertekend. Eind 2005 ondertekende België het optioneel protocol hierbij (OPCAT), maar de ratificatie ervan laat nog altijd op zich wachten. Het is daarbij tien jaar na de inwerkingtreding één van de weinige EU-landen die nog niet tot het verdrag is toegetreden. Het OPCAT voorziet een dubbel preventiemechanisme. Het eerste is internationaal: het SPT (subcomité ter preventie van foltering). Ten tweede voorziet het verdrag ook de oprichting van een NPM (nationaal preventiemechanisme). Het dient te bestaan uit voldoende terzake competente leden, moet volledig onafhankelijk zijn en dient over voldoende financiële middelen te beschikken (art. 18). Als toezichtsorgaan moet zij toegang hebben tot alle plaatsen waar mensen van hun vrijheid zijn beroofd en moet zij ook toegang hebben tot alle beschikbare informatie over deze personen en hun detentieomstandigheden. Jaarlijks dienen zij een verslag uit te brengen over hun activiteiten en de verdragsstaat is verplicht dit te verspreiden. Op het ogenblik van dit schrijven behandelt de kamer een wetsontwerp dat de bepalingen in de basiswet over het toezicht door de Commissies van Toezicht en de Centrale Toezichtsraad wijzigt. Zij zullen voortaan afhangen van het parlement, hetgeen hun onafhankelijkheid ten goede komt. Een stap in de goede richting, maar geen NPM in de zin van het OPCAT.

Het binnen de Raad van Europa gesloten Europees Verdrag ter voorkoming van Foltering en Onmenselijke of Vernederende Behandeling of Bestrafing trad ruim 25 jaar geleden in werking. Het zorgde voor de oprichting van het CPT (Comité inzake de voorkoming van folteringen), dat in dat tijdsbestek al heel wat aanbevelingen aan de lidstaten deed. In haar verschillende rapporten waarover Fatik getrouw berichtte, uitte zij voor ons land vaak scherpe kritiek op de detentieomstandigheden in onze gevangenissen. Veel van die kritiek lijkt echter in dovemansoren terecht te komen. Op 18 november 2016 publiceerde het CPT haar rapport<sup>3</sup> over het ad-hoc bezoek dat ze afgelopen lente bracht aan enkele door stakingen geteisterde gevangenissen. Van 7 tot 9 mei 2016 bezocht een driekoppige delegatie drie gevangenissen (Huy, Ittre en Jamioulx) alsook de instelling voor sociaal verweer van Paifve. Het werd hier al uittreurens geschreven<sup>4</sup> dat het CPT sedert haar bezoek van 2005 erop heeft gehamerd om dringend werk te maken van een minimumdienstverlening voor het gevangeniswezen. In dat kader heeft zij overigens in maart 2014 een procedure opgestart die kan leiden tot een publieke verklaring.<sup>5</sup> Deze procedure is momenteel nog niet afgesloten.

Het antifoltercomité beschrijft de medewerking tijdens het bezoek als uitstekend. Zij stelde geen aanwijzingen vast voor moedwillig toegebrachte mishandelingen van gedetineerden. Zoals te verwachten en al bekend werd in de pers, lieten de detentieomstandigheden daarentegen fors te wensen over. In alle bezochte gevangenissen had de overgrote meerderheid van de gedetineerden gedurende haast twee weken geen wandeling of activiteit buiten de cel. Talrijke gevangenen bleven 24u op 24u in hun cel opgesloten. In Jamioulx werd er wel een «wandeling» georganiseerd en in Ittre werd dit één keer per week mogelijk gemaakt voor de meerderheid van de gedetineerden. Alle andere activiteiten waren geannuleerd met uitzondering van het werk in de keuken en sporadisch poetswerk. De bevoorrading van etenswaren werd beperkt door de stakingspiketten. De drie maaltijden (waaronder één «warme») werden samen bedeed op één

1 T. More, *Utopia*, vert. P. Silverentand, Amsterdam: Athenaeum – Polak & Van Gennep, 2016, 40.

2 *Dei delitti e delle pene* (1766).

3 CPT, *Rapport au Gouvernement de la Belgique relatif à la visite effectuée en Belgique par le Comité européen pour la prévention de la torture et des peines ou traitements inhumains ou dégradants (CPT) du 7 au 9 mai 2016*, Straatsburg, 2016. [(CPT/Inf (2016) 29].

4 Laatste nog: T. Daems, *Koude oorlog achter tralies*, Fatik, nr. 150, 2016, 3.

5 Art 10, § 2: Indien een Partij geen medewerking verleent of weigert in de zin van de aanbevelingen van het Comité de situatie te verbeteren, kan het Comité, nadat de Partij in de gelegenheid is gesteld haar opvattingen kenbaar te maken, bij een meerderheid van tweederde van het aantal leden besluiten een openbare verklaring over deze zaak af te leggen.

moment. De mogelijkheden om andere produkten aan te schaffen via de zogenaamde kantine waren sterk gereduceerd tot wat basisprodukten en tabak. Hygiëne, zelfde verhaal: beperkingen voor het douchen, in het beste geval tweemaal per week; geen schoon bedlinnen sinds het begin van de staking (behalve in Ittre); geen schoonmaakprodukten en evenmin artikelen voor persoonlijke hygiëne. In Paifve, een inrichting waar geïnterneerden opgesloten zijn, stelde het comité bijzonder verontrustende situaties vast waar patiënten niet in staat bleken zelf voor hun eigen lichaamshygiëne of de schoonmaak van hun cel te kunnen instaan. De contacten met de buitenwereld waren uiterst gering, d.w.z. geen bezoek, nauwelijks telefoneren. Enkel briefwisseling werd enigszins verzekerd. De toegang tot gezondheidszorgen was overal miniem en veelal beperkt tot het verderzetten van opgestarte medicinale behandelingen.

Voor elke bezochte instelling waren stakingspiketten geïnstalleerd. De daar aanwezige personen beslisten over het aantal personeelsleden van de verschillende personeelsgeledingen (bewaking, administratie, psychosociaal en medisch) dat de gevangenis mocht betreden. De delegatie vernam hieromtrent dat daarbij fysieke belemmeringen en mondelinge intimidatie niet geschuwd werden. Zowel in Ittre als in Jamioulx, met nochtans een psychiatrische afdeling, werd er geen enkele psychiater binnengelaten. De toegang voor administratief personeel alsook voor leveranciers en advocaten werd verhinderd. Wat de afwezige penitentiair beampten betreft, ontving het CPT informatie dat de meerderheid officieel zelfs niet staakte, maar in ziekteverlof was.

Het is in het licht van al deze vaststellingen dat het CPT herhaalt dat iedereen die van zijn vrijheid is beroofd minstens van het volgende moet kunnen genieten:

- een maaltijd, verstrekt op de voorziene uren
- medische zorgen zonder beperking (met inbegrip van een snelle toegang tot spoeddiensten en een ononderbroken toegang tot lopende somatische zorgen of psychiatrische behandelingen zowel binnen als buiten de inrichting)
- toegang tot minstens één uur «wandeling» per dag
- de mogelijkheid om een goede persoonlijke hygiëne (met name regelmatige toegang tot douches en de diensten van de wasserij) en de netheid van hun cel te handhaven
- behoud van contacten met de buitenwereld zowel via de post, telefoon als bezoek, eveneens van advocaten<sup>6</sup>

Bovenstaande zaken moeten *ten allen tijde* worden verzekerd, ook in periodes van staking, sociale onrust of onderbezetting van het penitentiair personeel m.n. als gevolg van een buitensporig absentisme. De zorg voor de fysieke en psychische integriteit van de gedetineerden als ook voor hun menselijke waardigheid vormt voor de Belgische Staat een verplichting waaraan ze zich in geen enkele omstandigheid kan onttrekken. Het dient bovendien ook o.m. een onbelemmerde toegang tot het gerecht te behelzen. In haar antwoord<sup>7</sup> op de kritieken herhaalt de Belgische regering wat men eerder al aan het antifoltercomité zelf had meegedeeld, namelijk dat men voorziet voor eind december 2016 een wetsontwerp in het Parlement te zullen indienen, maar dat men hierover eerst verder met de cipersvakbonden wil onderhandelen. Deze onderhandelingen slepen al lang aan, werden tijdens de staking opgeschort en zijn informeel in oktober opnieuw opgestart.

In haar rapport zelf anticipeert het CPT al op deze zeer zwakke repliek van ons land. Ferm wijst het comité erop dat het stakingsrecht niet absoluut is, in tegenstelling tot de verplichtingen die voortvloeien uit het verbod op foltering en onmenselijke en vernederende behandelingen. Zij wuift daarom al de verwijzingen naar de sociale dialoog weg. Deze heeft er immers tot dusver niet toe geleid dat een dergelijke minimumdienstverlening tot stand werd gebracht. Ook de verschillende rechterlijke beslissingen in zaken die getroffen gedetineerden hadden ingeleid en die precies in concreto verordenden dat zij van bovengenoemde punten moesten kunnen genieten, hebben noch tot een wijziging in hun detentieregime, noch tot de betaling van de voorziene dwangsommen geleid. Daarom bestaat er voor het CPT geen alternatief dan een wet aan te nemen die inderdaad een minimum dienstverlening voor gevangenen instelt.<sup>8</sup>

Indien hiermee wordt getalmd en voor de zoveelste keer de aanbevelingen van het CPT in de wind worden geslagen, riskeert ons land wellicht echt de twijfelachtige eer een publieke verklaring te moeten ondergaan. Nu uit dit rapport bovendien blijkt dat er tegen de gesignaleerde mistoestanden evenmin een effectief rechtsmiddel bestaat, dreigt bovendien een mogelijk nieuwe veroordeling door het Straatsburgse Mensenrechtenhof. Stelde zij al niet eerder over de internering (tallose zaken), de overbevolking (zaak Vasilescu) en het individueel bijzonder veiligheidsregime (zaak Bamouhammad) gelijkaardige (structurele) tekortkomingen vast? Indien noch rechters, noch toezichtsorganen enige vat blijken te hebben op de realiteit van de detentieomstandigheden, hoe moet de vraag uit de titel dan worden beantwoord?

**Chris Hermans\***

<sup>6</sup> CPT, o.c., § 22.

<sup>7</sup> Réponse du Gouvernement de la Belgique au rapport du Comité européen pour la prévention de la torture et des peines ou traitements inhumains ou dégradants (CPT) relatif à sa visite du 7 au 9 mai 2016, CPT/Inf (2016) 30.

<sup>8</sup> CPT, o.c. § 25

\* Chris Hermans is redactielid van Fatik

## Licht aan het einde van de interneringstunnel voor iedereen?

Een stand van zaken en vooruitblik in de aanpak van “onbehandelbare” geïnterneerden.

Annelies Permentier<sup>1</sup>, Freya Vander Laenen<sup>2</sup>,  
Wouter Vanderplasschen<sup>3</sup> & Tom Vander Beken<sup>4</sup>

**Dit artikel focust op de doelgroep van geïnterneerden die achterblijven in detentie. Ondanks vele initiatieven in het verleden en projecten die in de toekomst kunnen worden verwacht, verblijven nog heel wat geïnterneerden in de gevangenis. Een onderzoek rond deze doelgroep vormt de basis waartegen de recente interneringswet van 4 mei 2016 wordt afgezet. Deze wet kan in theorie tot een daling van het aantal geïnterneerden leiden; of dat ook zo zal zijn in de praktijk valt af te wachten. De fundamentele vraag is of we ook een daling van het aantal “onbehandelbare” geïnterneerden zullen zien.**

De laatste maanden en jaren werd veel actie ondernomen in de interneringswereld, en dit zowel op het vlak van wetgeving als op het vlak van uitwerking van het zorgcircuit. Aangezien andere auteurs dit al uitgebreid hebben beschreven, wordt in dit artikel slechts het ruime kader, nodig voor het verdere vervolg, geschetst.

Vanaf het begin van deze eeuw zien we een uitbouw van het zorgtraject voor forensisch psychiatrische patiënten: de (pilot)projecten in de medium security units in Zelzate, Bierbeek en Rekem (2001), de beslissing tot de bouw van de forensisch psychiatrische centra (FPC's) in Gent en Antwerpen (2006)<sup>5</sup>, de oprichting van de zorgteams in de gevangenis (2007)<sup>6</sup>,

de uitbreiding van de residentiële voorzieningen (medium security units, forensisch psychiatrische verzorgingstehuizen (PVT), beschut wonen (BW) en voorzieningen voor seksuele delinquenten) (2007), de aanstelling van coördinatoren justitie en volksgezondheid, de oprichting van forensisch mobiele teams, schakelteams en verbetertrajecten (2009), en tot slot een aanbod voor longstaypatiënten en vrouwelijke geïnterneerden (2016)<sup>7</sup>.

Deze investeringen leidden van eind 2013 tot 1 oktober 2016 tot een daling van 832 naar 463 geïnterneerden in de Vlaamse en Brusselse gevangenissen<sup>8</sup>. Toch verbleven op 1 oktober 2016 nog altijd 463 geïnterneerden in een context die niet geschikt is voor hen. De groep van geïnterneerden in detentie is dus steeds kleiner geworden, maar nog niet verdwenen. In 2017 zal weliswaar een uitstroom naar het FPC Antwerpen plaatsvinden. Bovendien keurde de Regering op 18 november 2016 het Masterplan gevangenissen en internering goed. Daarin wordt gesteld dat er voor “*alle geïnterneerden die nu in de gevangenis verblijven aangepaste infrastructuur komt waar zij menswaardige zorg en begeleiding op maat krijgen*”<sup>9</sup>. Deze intentie kan alleen maar worden aangemoedigd. Feit is echter dat er tot op heden en in de nabije toekomst geïnterneerden zijn die achterblijven in de gevangenis.

Deze vaststelling was al het vertrekpunt van de *verkenningstudie naar mogelijkheden in de aanpak*

- 1 Annelies Permentier is verbonden aan de vakgroep Criminologie, Strafrecht en Sociaal Recht (meer bepaald de onderzoeksgroep Institute for International Research on Criminal Policy) en de vakgroep Orthopedagogiek van de Universiteit Gent. Ze verricht onderzoek in het For-Care project, een interuniversitair onderzoek naar de hervorming van de gezondheidszorg voor personen met het interneringsstatuut.
- 2 Prof. Dr. Vander Laenen is hoofddocent Criminologie in de Vakgroep Criminologie, Strafrecht en Sociaal Recht van de Universiteit Gent en verbonden aan het Institute for International Research on Criminal Policy (IRCP).
- 3 Prof. Dr. Vanderplasschen is hoofddocent Orthopedagogiek in de gelijknamige vakgroep van de Faculteit Psychologie en Pedagogische Wetenschappen aan de Universiteit Gent.
- 4 Prof. Dr. Vander Beken is hoogleraar aan de Vakgroep Criminologie, Strafrecht en Sociaal Recht van de Universiteit Gent en verbonden aan het Institute for International Research on Criminal Policy (IRCP).
- 5 I. Moens & L. Pauwelyn (Eds.), “Geen opsluiting, maar sleutels tot re-integratie. Voorstellen voor een gecoördineerd zorgtraject voor geïnterneerden”, 2012, teruggevonden op <http://www.zorgnetvlaanderen.be/publicatie/Pages/Geenopsluitingmaarsleutelstotre-integratie.aspx>.
- 6 T. Vander Beken & D. Vanhaelemeesch, “Juridische aspecten met betrekking tot internering”, in S. Vandeveld, S. De Smet, W. Vanderplasschen & W.T. To (Eds.), *Oude uitdagingen, nieuwe kansen! Over de behandeling van geïnterneerden*, Gent: Academia Press, 2013, 17-28.
- 7 H. Heimans, “Zal een beperking van de internering een betere zorg garanderen?”, *Orde van de Dag*, 2016, 74, 12-20.
- 8 H. Heimans, *Persoonlijke communicatie*, 24 oktober 2016.
- 9 K. Geens, M. De Block & J. Jambon, “Masterplan gevangenissen en internering goedgekeurd”, 18 november 2016, teruggevonden op <https://www.koengeens.be/news/2016/11/18/masterplan-gevangenissen-en-internering-goedgekeurd>.



van "onbehandelbare" geïnterneerden<sup>10</sup>. De studie vond plaats in de periode 2014-2015 waarin de eerste patiënten naar het FPC Gent doorstroomden. Toen kon immers al onmiddellijk worden vastgesteld dat niet alle geïnterneerden vanuit de gevangenis naar dit FPC konden doorstromen. Een capaciteitstekort vormde de eenvoudigste verklaring. Er verbleven immers meer geïnterneerden in de gevangenis dan er plaatsen waren in het FPC Gent. Daarnaast bleek ook de vrees voor een beperkte doorstroming van geïnterneerden vanuit het FPC naar de (forensische) geestelijke gezondheidszorg een rol te spelen. Dat re-integratie wordt nagestreefd is goed, maar betekent niet dat dit ook steeds mogelijk is. Dit was een probleem waarmee ook het toenmalige zorgaanbod voor geïnterneerden al meermaals was geconfronteerd<sup>11</sup>. Verschillende auteurs uitten dan ook de bezorgdheid dat "onbehandelbare" geïnterneerden de doorstroming vanuit de FPC's kunnen doen vastlopen. Dit zou ertoe leiden dat doorstroming in het forensisch zorgcircuit en de reguliere geestelijke gezondheidszorg niet gewaarborgd is<sup>12</sup>. De centrale onderzoeksvraag van de verkennende studie, uitgevoerd in 2014-2015, was dan ook in welke mate toenmalige initiatieven en nieuwe zorgmogelijkheden de doorstroming konden stimuleren voor geïnterneerden in detentie en geïnterneerden die het zorgcircuit doen vastlopen. Deze geïnterneerden worden ook wel "onbehandelbare" geïnterneerden genoemd.

Ondertussen zijn we meer dan 10 jaar na de beslissing tot de bouw van de FPC's in Gent en Antwerpen. De vraag is of geïnterneerden in detentie met de verdere uitbouw van de nieuwe initiatieven uit de gevangenis zullen verdwijnen. Uiteraard was op 1 oktober 2016 de nieuwe interneringswetgeving<sup>13</sup> maar net in werking getreden. Nochtans zou deze wet op termijn het aantal geïnterneerden moeten doen dalen, al was het maar door de verhoogde drempel om geïnterneerd te worden. De uitbouw van het zorgcircuit<sup>14</sup> deed de uitstroom van geïnterneerden uit de gevangenis op gang komen. Toch zal moeten blijken of de wet van 4 mei 2016 deze uitstroom definitief kan verzilveren.

De vraag is dan ook welke rol de nieuwe wetgeving op (middel-) lange termijn kan spelen in de uitstroom uit de gevangenis. Een aansluitende vraag is of de onderzoeksvraag van de verkennende studie van 2014-2015 – de vraag in welke mate bestaande initiatieven en nieuwe zorgmogelijkheden doorstroming kunnen stimuleren – in de toekomst zal blijven bestaan.

Dit artikel start met een duiding van het concept "onbehandelbaarheid". Ten tweede wordt de huidige stand van zaken rond "onbehandelbare" geïnterneerden in detentie (voor en net na de inwerkingtreding van de nieuwe wet van 4 mei 2016) belicht. Ten derde wordt nagedacht over de mogelijke impact van de nieuwe wet voor deze doelgroep van zogenaamd "onbehandelbaren". Voor hiermee aan de slag te gaan, wordt kort stil gestaan bij de onderzoeksmethodologie.

## Methodologie

De doelstelling van de verkennende studie was het creëren van duidelijkheid in de problematiek van "onbehandelbare" geïnterneerden en het exploreren van mogelijkheden rond deze materie. Er vond hiertoe een triangulatie plaats van een verkennende literatuurstudie en de visie van experts in het veld. Hoofdvragen waren: wie valt binnen de doelgroep van "onbehandelbare" geïnterneerden (definitie? profiel? aantallen?), wat is de invulling van de toenmalige aanpak van "onbehandelbare" geïnterneerden (in en buiten het gevangeniswezen), en welke aanpak zet een stap verder (in en buiten het gevangeniswezen).

Via een doelgerichte steekproef werden 10 expert interviews (van 12 deskundigen<sup>15</sup>) afgenomen. Aan de deskundigen werd gevraagd om het begrip "onbehandelbaarheid" te duiden, om inzicht te verschaffen in hoe zij vanuit hun eigen werking met de doelgroep aan de slag (kunnen) gaan, en om in te vullen hoe zij een mogelijk (bestaand – al dan niet in aangepaste vorm – of nieuw) aanbod ingevuld willen zien. Er werd hierbij in eerste instantie vertrokken van face to face semigestructureerde interviews. Sommige experts kregen, naargelang de functie

10 A. Permentier, "(Geen) licht aan het einde van de interneringstunnel? Een verkennende studie van mogelijkheden in de aanpak van 'onbehandelbare' geïnterneerden.", 2015, teruggevonden op <http://lib.ugent.be/nl/catalog/rug01:002213220>.

11 A. Boers, S. Vandeveld, V. Soye, S. De Smet & W.T. To, "Het zorgaanbod voor geïnterneerden in België," *Panopticon*, 2011, 32(2), 17-38.

12 *Ibid*;

F. Vander Laenen, J. Casselman, J. Klerkx & R. Vermeiren, "Terwijl we wachten op de FPC's: De organisatie van de forensische geestelijke gezondheidszorg," *Panopticon*, 2011, 32(6), 43-48; S. Vandeveld, W.T. To, S. De Smet & M. Vanden Hende, "De behandeling van geïnterneerden in Vlaanderen. Twee nieuwe forensisch psychiatrische centra," *Alert*, 2013, 39(2), 40-47.

13 Wet van 4 mei 2016 houdende internering en diverse bepalingen inzake justitie, BS 13 mei 2016.

12 Art. 5 en 7 van de Wet op de Externe Rechtspositie.

13 Art. 11 § 3 van de Wet op de Externe Rechtspositie

14 De uitwerking van het zorgcircuit en het (her)vatten van wetgeving gaan hierbij hand in hand. Concreet gaat het bij deze om de plannen Onkelinx-Demotte (2007), Onkelinx-Vandeurzen (2009), en de reparatie van de wet op internering van personen van 5 mei 2014 door de Potpourri I, II en III wetgeving.

15 De 12 deskundigen waren: een expert uit een dagcentrum voor volwassen personen met een handicap (Expert 1), een expert van een FPC in Nederland (Expert 2), 3 experts van de reguliere GGZ (Expert 3, 4 en 5), een expert van een medium security unit (Expert 6), 2 experts van een ambulante team vanuit de sector zorg voor personen met een mentale beperking in de gevangenis (Expert 7a en 7b), 2 experts van een FPC in België (Expert 8a en 8b), een expert van een CBM (Expert 9), en een expert van een zorgteam (Expert 10). Eén type functie, een functie met politieke verantwoordelijkheid, kon wegens non-respons niet worden bevestigd.

die zij uitoefen(d)en, dezelfde vragen aangeboden. Dit beïnvloedde de vergelijkbaarheid positief<sup>16</sup>. Informatie uit afgenomen interviews werd bovendien meegenomen naar volgende interviews. Het afnemen van interviews werd dan ook als een cyclisch-iteratief proces ervaren. Wat nochtans opviel, is de grote eensgezindheid bij de experts.

## “Onbehandelbare” geïnterneerden, what’s in a name?

### Definitie

Gebaseerd op de literatuur wordt bij de bepaling van onbehandelbaarheid doorgaans gebruik gemaakt van het biomedisch model. Voorafgaand aan de behandeling wordt in dat geval een diagnose gesteld.<sup>17</sup> Het stellen van een adequate diagnose is hierbij van fundamenteel belang. Immers: *“Of een ziekte onbehandelbaar is, hangt af van welke diagnose eraan wordt verbonden en van de voor handen zijnde behandelingswijzen – al of niet gerelateerd aan die diagnose.”*<sup>18</sup>

Vanuit de praktijk, waar voornamelijk gerefereerd wordt aan het tweede gedeelte van het citaat, klinkt het oordeel dat onbehandelbaarheid an sich niet bestaat. Geïnterneerden zouden immers onbehandelbaar kunnen worden gemaakt terwijl zij dit in wezen niet zijn. Volgens de experts kan dit gebeuren door zowel de maatschappij, de behandelingscontext, het perspectief van de geïnterneerde als de ziekte waaraan geleden wordt.

Ten eerste stellen verschillende experts dat mensen als onbehandelbaar kunnen worden beschouwd wanneer de maatschappij er niet in slaagt om een afdoende behandeling te vinden. Een ontoereikend behandelingsaanbod voorzien door diezelfde maatschappij ligt hierbij aan de basis.

*“Onbehandelbaarheid is een maatschappelijk/organisatorisch-structureel woord in de plaats van een therapeutisch woord.”* (Expert 1)<sup>19</sup>

Ten tweede speelt de behandelingscontext een invloedrijke rol. Uit de meeste interviews blijkt immers dat onbehandelbaarheid een momentopname is. De invulling van een behandeling en de wijze waarop over (on)behandelbaarheid wordt gesproken, is bijgevolg afhankelijk van de setting waarin deze plaats vindt.

*“In een andere setting kan een geïnterneerde wél*

*behandelbaar worden geacht.”* (Expert 7a en 7b)<sup>20</sup>

Ten derde geven de interviewresultaten aan dat het perspectief van de geïnterneerde zelf over de toekomst een cruciale invloed uitoefent. Het hebben van een positief perspectief rond de aangeboden behandeling is dan ook belangrijk. Als dit in mindere mate aanwezig is, kan therapie-moeheid optreden en dat zowel bij de geïnterneerde als bij de hulpverlener.

Tot slot stellen verschillende experts dat een aandoening ongeneesbaar/onbehandelbaar kan zijn, zonder dat de persoon die eraan lijdt eveneens onbehandelbaar hoeft te zijn.

Behandelbaarheid kon in de verkennende studie dan ook worden verstaan als het behalen van gunstige resultaten in de behandeling en dit door een combinatie van factoren zoals:

- de inzet van de geïnterneerde;
- de vooruitgang in het ziektepatroon;
- de steunende (wetgevende) omgeving waarin de geïnterneerde zich bevindt;
- de behoorlijke competenties en mensgerichte visie van waaruit de behandelaar aan de slag gaat.

Behandelbaarheid blijkt echter ook negatief beïnvloed te kunnen worden door diezelfde factoren. Onbehandelbaarheid is dan het behalen van minder gunstige resultaten in de behandeling door een combinatie van factoren zoals:

- een geringe inzet van de geïnterneerde;
- de achteruitgang of behoud van het ziektepatroon;
- een eerder belemmerende (wetgevende) omgeving;
- veeleer ontoereikende competenties én een aanpak van de behandelaar waarbij het mensgerichte van ondergeschikt belang is in vergelijking met het beperken van risico's.

De mate waarin verschillende factoren hun rol spelen, is uiteraard afhankelijk van casus tot casus.

### Profiel

Uit de interviewresultaten blijken twee soorten van profilering van “onbehandelbare” geïnterneerden te onderscheiden. Enerzijds wordt “onbehandelbaarheid” gezien als gevolg van een specifieke psychische problematiek. Er wordt hierbij verwezen naar personen met een verstandelijke handicap, mensen

16 D. Mortelmans, *“Handboek kwalitatieve onderzoeksmethoden.”* Leuven: Uitgeverij Acco, 2007.

17 H.J.C. van Marle, *“Het concept onbehandelbaarheid in de terbeschikkingstelling.”* *Justitiële Verkenningen*, 2001, 27(6), 77-95.

18 Ibid.

19 Een expert uit een dagcentrum voor volwassen personen met een handicap.

20 Twee experts van een ambulante team vanuit de sector zorg voor personen met een mentale beperking in de gevangenis.

met psychopathie en mensen die lijden aan pedoseksualiteit.

*"Ofwel vallen zij (personen met een verstandelijke handicap) reeds uit na de intake, ofwel behalen zij doorheen de behandeling de vooropgestelde resultaten niet."* (Expert 7a en 7b)<sup>21</sup>

*"Psychopaten worden vaak geweerd in psychiatrische centra en ook pedofielen ziet men liever gaan dan komen."* (Expert 10)<sup>22</sup>

Anderzijds wordt "onbehandelbaarheid" gezien als de afwezigheid van perspectief op een toekomst bij de geïnterneerde.

## Aantallen

Wanneer de focus uitgaat naar het aantal "onbehandelbare" geïnterneerden in detentie blijken opnieuw twee groepen uit de interviewresultaten. Enerzijds hanteert een grote groep experts een pragmatische benaderingswijze. Daarin wordt gesteld dat alle geïnterneerden verblijvend in de gevangenis "onbehandelbaar" zijn of eerder worden gezien, net omwille van het feit dat ze in de gevangenis verblijven.

*"Geïnterneerden zouden namelijk niet in de gevangenis verblijven, mochten ze "behandelbaar" worden geacht."* (Expert 4)<sup>23</sup>

Anderzijds verdedigt een kleine groep experts een abstracte benaderingswijze. Daarin wordt de groep van "onbehandelbare" geïnterneerden hoe dan ook als beperkt gezien. Ook zouden de meeste geïnterneerden in de gevangenis behandelbaar zijn. Hun verblijf in de gevangenis kan voor deze experts dan ook niet verantwoord worden omwille van een zogenaamde (on)behandelbaarheid.

*"Er is slechts 1 "onbehandelbare" geïnterneerde op de 63 geïnterneerden die wij op dit moment in het zorgteam begeleiden."* (Expert 10)<sup>24</sup>

## De klassieke aanpak (voor en net na de inwerkingtreding van de nieuwe wet van 4 mei 2016) van "onbehandelbare" geïnterneerden in detentie?

Een afzonderlijk aanbod voor "onbehandelbare" geïnterneerden bestond ten tijde van de studie (2014-2015) niet. "Onbehandelbare" geïnterneerden

doorliepen het interneringsproces zoals 'andere' geïnterneerden dat deden. Ook zij verbleven bij gevolg in een gevangenis of in een inrichting opgelegd door de Commissie Bescherming Maatschappij (CBM). In het licht van deze vaststelling werden (o.a.) de zorgteams onder de loep genomen.

Het ontstaan van de zorgteams blijkt een positieve evolutie in de Belgische aanpak van geïnterneerden in België, maar beperkingen zijn zichtbaar. Deze beperkingen situeren zich op twee niveaus. Ten eerste is er het niveau van de context, de gevangenis waarin zorgteams werkzaam zijn. Alles wat zorg omvat, zou volgens de meeste experts immers buiten het gevangenisregime moeten kunnen plaatsvinden.

*"Zorgteams zijn slechts doekjes voor het bloeden. Er wordt ten aanzien van één van de gevolgen een oplossing geformuleerd terwijl voorbij wordt gegaan aan de vraag naar hoe geïnterneerden in de gevangeniscontext verward raken."* (Expert 4)<sup>25</sup>

Ten tweede stellen verschillende experts vast dat er te weinig personeel is om in de gevangenis aan goede zorg te doen. Dit heeft gevolgen naar de externe doorstroming van geïnterneerden. Geïnterneerden kunnen hierin onvoldoende worden ondersteund waardoor een opname onmogelijk blijkt of op niets uit draait.<sup>26</sup> Een vicieuze cirkel wordt hierdoor gevoed. Geïnterneerden worden door de maatschappij sneller als "onbehandelbaar" aanschouwd, terwijl het ontbreken van voldoende zorg een belangrijke functie in deze labeling speelt.

## Overstijgende alternatieven (voor en net na de inwerkingtreding van de nieuwe wet van 4 mei 2016) in de aanpak van "onbehandelbare" geïnterneerden in detentie

In een poging "onbehandelbare" geïnterneerden in de gevangenis een perspectief te verschaffen, werd stilgestaan bij ideeën van experts uit het werkveld. De meerderheid van de experts is ervan overtuigd dat naast de bouw van de FPC's gelijktijdig in een zorgmogelijkheid voor "achterblijvers" moet worden voorzien. Bovendien zou dit zorgaanbod los moeten staan van het feit of zij op termijn naar een medium security unit of het FPC kunnen doorstromen en

21 Twee experts van een ambulant team vanuit de sector zorg voor personen met een mentale beperking in de gevangenis.

22 Een expert van een zorgteam.

23 Een expert van de reguliere GGZ.

24 Een expert van een zorgteam.

25 Een expert van de reguliere GGZ.

26 H. Beeuwsaert & S. Todts, "De zorgequipen", in R. Roose, F. Vander Laenen, I. Aertsen & L. van Garsse (Eds.), *handboek Forensisch Welzijnswerk. Ontwikkeling, beleid, organisatie & praktijk*, Gent: Academia Press, 2012, 311-320.



onafhankelijk van de termijn waarna dit mogelijk is. Geïnterneerden die op de wachtlijst van het FPC of een medium security unit staan, worden op deze manier niet zomaar aan hun lot over gelaten. De duur van een wachtlijst kan immers vlug geruime tijd innemen.<sup>27</sup>

Met uitzondering van één expert, die er zich niet expliciet over uitspreekt, zien alle experts het voorzien van een mogelijkheid voor "achterblijvers" het liefst buiten de gevangensmuren plaatsvinden.

*"De overgang naar een longstay-verblijf of onderkomen in een PVT zou mogelijk moeten zijn."* (Expert 9)<sup>28</sup>

Wanneer perspectief hiertoe ontbreekt, kunnen echter ook binnen de gevangenis enkele zaken worden gerealiseerd. Volgens de experts gaat het om vier mogelijkheden die deels op elkaar voortbouwen. Meer bepaald gaat het hierbij om het voorzien van een eenvoudige scheiding(-slijn) tussen de zorg- en beveiligingscontext, het creëren van een aparte behandelingscontext, het oprichten van een aparte vleugel en het herbekijken van de functie van de zorgteams.

Ten eerste geven verschillende experts de voorkeur aan de creatie van een behandelingscontext waarbij de afscheiding van deze context en de beveiligde context visueel duidelijk is.

*"Een simpele lijn die deze twee contexten scheidt, is voldoende. Het volstaat dat geïnterneerden ervaren dat, eens over de lijn gestapt wordt, de context volledig anders is."* (Expert 1)<sup>29</sup>

Ten tweede zou het volgens experts om een daadwerkelijke afscheiding van contexten moeten gaan. Op die manier kan aan de slag gegaan worden zonder dat beveiliging een overheersende rol speelt. Veiligheid blijft een belangrijk aandachtspunt, maar de benadering van geïnterneerden wordt op deze manier niet langer vanuit die nood vorm gegeven.

*"Het belang van een aparte behandelruimte is heel groot. Internering is geen straf en zorg dient voorop te staan. Het aanbieden van een omgeving waarin deze zorg tot zijn recht kan komen, is dan ook een verplichting waar in het kader van het interneringsstatuut aan tegemoet moet worden gekomen."* (Expert 5)<sup>30</sup>

Ten derde schept het oprichten van een aparte vleugel volgens enkele experts nog meer mogelijkheden. De

sanering van Merksplas zou hierbij dienst kunnen doen.

*"Door de doorstroom van geïnterneerden naar het FPC, zal meer ruimte ontstaan om de "achterblijvers" te groeperen en voor hen in meer dagbesteding, meer personeel, meer verlofmogelijkheden te voorzien."* (Expert 2)<sup>31</sup>

Andere experts stellen tot slot dat de zorgteams door de uitstroom naar de FPC's minder geïnterneerden in hun werking zullen zien passeren. Hierdoor zullen zij over meer tijd beschikken om met de "achterblijvers" aan de slag te gaan.

*"Begeleidingsgesprekken zullen frequenter kunnen plaatsvinden en ook beklagden en veroordeelden met een psychiatrische problematiek zullen op meer zorg kunnen rekenen."* (Expert 10)<sup>32</sup>

Wat opvalt, is dat geen enkele expert naar de Centra Geestelijke Gezondheidszorg (CGG) verwijst. Vanuit hun opdracht zouden zij hierin nochtans een rol moeten opnemen.

## **Een aanloop naar discussie over de toekomst (geruime tijd na de inwerkingtreding van de nieuwe wet van 4 mei 2016)**

De vraag die bij aanvang van deze aanloop naar discussie wordt gesteld is of op termijn de groep van "onbehandelbare" geïnterneerden in detentie zal verdwijnen of (deels) zal blijven bestaan. Veel zal hierbij afhangen van de impact die de wet van 4 mei 2016 op de problematiek kan hebben. Langzaamaan zal dan ook duidelijk worden of de onderzoeksvraag van de verkennende studie 2014-2015 moet worden doorgetrokken naar de toekomst en of dus opnieuw naar initiatieven en zorgmogelijkheden moet worden gezocht om de doorstroming te stimuleren.

De voorwaarden tot internering werden door de wet van 4 mei 2016 herschreven. Vanaf 1 oktober 2016 kan internering dan ook maar worden uitgesproken "voor een misdad of wanbedrijf dat een aantasting of een bedreiging van de fysieke of psychische integriteit heeft opgeleverd"<sup>33</sup>. Dit betekent dat de instroom van geïnterneerden beperkt wordt tot feiten met (indirecte) slachtoffers. De huidige interneringsvoorwaarden vormen dan ook een duidelijke beperking van de criteria om geïnterneerd te worden in vergelijking met

27 Cijfergegevens over de periode die geïnterneerden in detentie verblijven voor een eerste plaatsing of vrijstelling op proef kan plaats vinden, ontbreken. Wel kon worden aangetoond dat 69,6 procent van deze populatie "tot 5 jaar onafgebroken in de gevangenis verblijft, al dan niet na een voorgaande vrijstelling-op-proef". J. Dheedene, K. Seynaeve & A. Van der Auwera, "De geïnterneerdenpopulatie in Vlaamse gevangenissen: enkele cijfergegevens.", *Fatik*, 2015, 32(145), 4-9.

28 Een expert van een CBM.

29 Een expert uit een dagcentrum voor volwassen personen met een handicap.

30 Een expert van de reguliere GGZ.

31 Een expert van een FPC in Nederland.

32 Een expert van een zorgteam.

33 Wet van 4 mei 2016 houdende internering en diverse bepalingen inzake justitie, BS 13 mei 2016.

de vorige interneringswetgeving. De vraag rijst hoe gehandeld zal worden voor feiten die onder de vorige interneringswetgeving wel tot internering leidden. Zal de vrijspraak op basis van art. 71 van de Strafwet plaatsvinden of zal een gedwongen opname op basis van de wet van 26 juni 1990 overwogen worden?<sup>34</sup> Of anders nog, zal een strafvervolging worden ingesteld en de geestesstoornis buiten beschouwing worden gelaten?<sup>35</sup> Met oog op de insteek van dit artikel verdient de laatste 'mogelijkheid' dan ook de nodige aandacht. Er verblijven immers al heel wat gedetineerden in detentie met een psychologische en/of psychiatrische problematiek. De kans bestaat dat deze groep in aantal zal toenemen en dat ook voor hen de vraag naar gepaste zorg alleen zal aanwakkeren. Dat het voorzien van deze zorg in detentie niet vanzelfsprekend is, kon niettemin al door onderzoek worden vastgesteld.<sup>36</sup>

Een andere vraag die de nieuwe interneringswetgeving doet rijzen, omvat de reactie op het schenden van voorwaarden in de uitvoeringsmodaliteiten. Wanneer voorwaarden geschonden worden, kan een geïnterneerde – in het geval van een plaatsing – niet naar de gevangenis worden (terug) gestuurd. De plaatsing moet dan in principe worden 'herroepen'<sup>37</sup>. De wetgever lijkt er hierbij vanuit te zijn gegaan dat het altijd mogelijk is om een plaats in een andere inrichting te vinden. De toekomst zal dit echter moeten uitwijzen. Als 'herroeping' niet steeds mogelijk blijkt, leeft het vermoeden dat geplaatste geïnterneerden alsnog tot een (tijdelijk) (her-)verblijf in detentie worden veroordeeld. Hierdoor zouden zij zich (alweer) in het vaarwater van (gemaakte) "onbehandelbaarheid" bevinden. Verder en zonder dat de toekomst hiervoor moet worden afgewacht, kan de geïnterneerde die vrij op proef is bij het schenden van zijn voorwaarden wél opnieuw in de gevangenis worden geplaatst. Dit kan (met uitzondering van een voorlopige aanhouding) niet langer plaatsvinden in een psychiatrische afdeling van een gevangenis. Het hoeft echter geen betoog dat ook een inrichting of afdeling tot bescherming van de maatschappij (Brugge, Merksplas, Turnhout en Paifve) onder het gevangeniswezen kan worden geplaatst. Geïnterneerden vrij op proef kunnen dus wel nog naar de gevangenis worden gestuurd, terwijl dat voor geplaatste geïnterneerden (momenteel) niet het geval is. Dit is op zijn minst bizar aangezien plaatsing van geïnterneerden de uitzondering vormt. Iemand verblijvend in een medium security unit kan dus opnieuw in de gevangenis geraken, terwijl iemand verblijvend in een FPC dat niet kan. Het is raden naar welke redenering de wetgever aan deze beslissing

vooraf liet gaan, maar het aspect van beveiliging lijkt hierin te primeren. Aangezien de locaties van plaatsing al hoog beveiligd zijn, heeft het in dat opzicht geen zin om terug te grijpen naar de gevangenis. Voor geïnterneerden vrij op proef, die in een veel minder beveiligde setting verblijven, bijgevolg wel. Niettemin maakt dit duidelijk dat zorg (opnieuw) ondergeschikt is aan beveiliging en blijven vragen over deze aanpak dan ook bestaan.

Net zoals dat achteraf uit de studie 2014-2015 kon worden opgemaakt, maakt de voorgaande paragraaf duidelijk dat de groep van "onbehandelbare" geïnterneerden tweeledig is. Het gaat immers niet enkel om geïnterneerden die achterblijven in detentie (ook wel "achterblijvers" genoemd), maar eveneens om geïnterneerden die vanuit het zorgcircuit opnieuw in detentie belanden (ook wel "teruggestuurd" genoemd). Het is vreemd dat deze opsplitsing niet als zodanig werd gemaakt door de experts in de studie. Een mogelijke verklaring is dat het hierbij niet om één-richtingsverkeer gaat. "Teruggestuurd" kunnen dan ook "achterblijvers" worden en vice versa. Een "achterblijver" in detentie kan uitstromen, maar door onvoldoende mogelijkheden tot doorstroming in het zorgcircuit "teruggestuurd" worden. Er kan hierbij aan een beperkt aanbod, wachtlijsten en exclusiecriteria als boosdoeners worden gedacht. De kans bestaat dat de persoon in kwestie hierdoor op termijn opnieuw een "achterblijver" in detentie wordt. De tijd zal moeten uitwijzen of de nieuwe wetgeving deze vicieuze cirkel kan verbreken. Door het huidige ontoereikend aantal behandelplaatsen in FPC's en medium security units lijkt dit op korte termijn echter niet haalbaar. Hierdoor verblijven tot op vandaag immers een aantal geïnterneerden in detentie. Hopelijk kunnen de uitstroom naar het FPC Antwerpen en de bijkomende plaatsen (voorzien door het Masterplan gevangenis en internering) hierin wel verandering brengen.

Twintig tot dertig procent van wie geïnterneerd werd onder de oude wetgeving<sup>38</sup>, zou niet meer geïnterneerd worden onder de nieuwe wetgeving. Doordat onder de nieuwe wet minder snel tot internering kan worden overgegaan, leeft het vermoeden dat in de toekomst het totaal aantal geïnterneerden zal afnemen. Of de wet van 4 mei 2016 daadwerkelijk tot een reductie van het aantal geïnterneerden zal leiden en hoe groot deze reductie dan zal zijn, moet worden afgewacht. Of het aantal "onbehandelbare" geïnterneerden in detentie eveneens een reductie zal kennen, kan al helemaal in vraag worden gesteld. In eerste instantie zal door de

34 T. Vander Beken, "De interneringswet in beweging: een reflectie.", 2016, teruggevonden op <https://biblio.ugent.be/publication/7142426>.

35 H. Heimans, "Zal een beperking van de internering een betere zorg garanderen?", *Orde van de Dag*, 2016, 74, 12-20.

36 R. van den Aemele, "Psychologische hulp aan gedetineerden, een evaluatie van vijf jaar CGG Eclips binnen de gevangenis muren.", *Fatik*, 2014, 31(144), 24-28.

37 T. Vander Beken, "De interneringswet in beweging: een reflectie.", 2016, teruggevonden op <https://biblio.ugent.be/publication/7142426>.

38 H. Heimans, "Zal een beperking van de internering een betere zorg garanderen?" *Orde van de Dag*, 2016, 74, 12-20.

doorstroom naar het FPC Antwerpen een reductie van het aantal geïnterneerden in detentie plaatsvinden. Gebaseerd op de cijfergegevens van 1 oktober 2016 zullen er dan nog 'maar' 283 (463-180) geïnterneerden in de gevangenis verblijven. Uiteraard gaat het hierbij om een momentopname en zegt dit niets over de cijfers op jaarbasis<sup>39</sup>. Als we bij deze momentopname de bijkomende plaatsen meetellen voorzien door het Masterplan gevangenis en internering, dan kan in theorie verwacht worden dat op (middel-) lange termijn geen geïnterneerden in de gevangenis overblijven<sup>40</sup>. In de praktijk wordt echter verwacht dat de groep van geïnterneerden in detentie opnieuw zal toenemen. De vicieuze cirkel waarin het ontbreken van voldoende zorg-doorstroming een belangrijke functie speelt, ligt hiervoor aan de basis. Er kan dan ook voorzichtig gesteld worden dat de groep van "onbehandelbare" geïnterneerden in detentie niet zal verdwijnen. Of deze groep dan voornamelijk zal bestaan uit "achterblijvers" of "teruggestuurd" zal moeten blijken. Op dit moment lijkt het door de vaststelling rond "herroeping" dat het vooral om "teruggestuurd" zal gaan. Of zich op termijn een verschuiving in het profiel van "achterblijvers" en "teruggestuurd" zal voordoen, valt evenzeer af te wachten. Multi-morbide problematieken kunnen verwacht worden, maar hierin de toekomst een duidelijk zicht op krijgen is niet eenvoudig. In tegenstelling tot het profiel van de populatie geïnterneerden in detentie<sup>41</sup> hebben we immers geen zicht op het profiel van de populatie geïnterneerden vrij op proef. Een overkoepelend beeld op de populatie geïnterneerden ontbreekt hierdoor. Een pronostiek in de verschuiving van hun profiel kan dan ook niet eenvoudig plaatsvinden.

Wat ook kan meespelen in een afname van het totaal aantal geïnterneerden, is het aantal geïnterneerden dat in aanloop naar de nieuwe wet van 4 mei 2016 'gedeïnterneerd' werd. Meer bepaald gaat het hierbij om personen die definitief in vrijheid werden gesteld. Cijfergegevens over dit mechanisme waren bij het ter perse gaan van dit artikel nog niet beschikbaar.

Door de nieuwe wetgeving werd niet in een concrete regeling voorzien voor personen die onder de oude wetgeving feiten pleegden die nu niet langer in aanmerking komen voor internering. Sommige CBM's hebben in aanloop naar de inwerkingtreding van de wet van 4 mei 2016 enkele geïnterneerden definitief in vrijheid gesteld. De redenering dat dit statuut niet langer wettelijk was, werd als verantwoording voorop gesteld. Er zijn hier vanuit het openbaar ministerie geen negatieve reacties ontstaan<sup>42</sup>. Toch heeft dit mechanisme niet altijd rooskleurige gevolgen gekend. Zelfs in de media was er de melding dat personen die eigenlijk de gevangenis mochten verlaten, dit niet konden. Ofwel hadden zij geen woonst of sociaal netwerk, ofwel was er geen zorg(instelling) beschikbaar voor hen<sup>43</sup>. Ondanks het ontbreken van een interneringsstatuut, werden zij hierdoor tot een verblijf als "achterblijver" in detentie verplicht. Op die manier vervoegden zij de groep van gedetineerden in detentie met een psychische problematiek.

Bovendien kan de nieuwe interneringswetgeving niet heen om de huidige tendens van vermaatschappelijking van de zorg. Deze tendens blijkt eveneens "onbehandelbaarheid" in de hand te werken. Ondanks de meerwaarde van vermaatschappelijking heeft deze trend als gevolg "dat steeds meer mensen met een psychiatrische problematiek in contact (kunnen) komen met het strafrechtelijk systeem"<sup>44</sup>. Dit is een mechanisme dat al op verschillende plaatsen in de wereld werd vastgesteld. Aangezien de-institutionalisering niet altijd gepaard gaat met de nodige uitbouw van zorg in de maatschappij, vallen veel personen dan ook uit de boot, waardoor het strafrechtelijk systeem plots minder veraf staat.<sup>45</sup>

Tot slot kan ook de recentste veroordeling van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens rond de zaak W.D.c. van 6 september 2016 niet ontbreken in deze aanzet tot discussie. Frappant voor deze 24e veroordeling (een pilootarrest) is dat het focust op het gehele Belgische systeem en niet alleen op een individuele casus. België krijgt nog twee jaar om aan de

39 Cijfers op jaarbasis kunnen geraadpleegd worden in de jaarverslagen van de DG EPI.

40 Het Masterplan gevangenis en internering voorziet in 120 bijkomende plaatsen voor long-stay patiënten in Aalst en 240 plaatsen in bestaande forensische of reguliere zorginstellingen in Vlaanderen en Brussel.

K. Geens, M. De Block & J. Jambon, "Masterplan gevangenis en internering goedgekeurd", 18 november 2016, teruggevonden op <https://www.koengeens.be/news/2016/11/18/masterplan-gevangenis-en-internering-goedgekeurd>.

41 J. Dheedene, K. Seynaeve & A. Van der Auwera, "De geïnterneerdenpopulatie in Vlaamse gevangenis: enkele cijfergegevens," *Fatik*, 2015, 32(145), 4-9.

42 H. Heimans, & P. Verpoorten, "De gevolgen van de beperking van de wettelijke mogelijkheden tot internering door de Wet van 5 mei 2014 betreffende de internering, zoals gewijzigd bij wet van 4 mei 2016 (Potpourri III). Een praktijkgerichte benadering van de problematiek die voornamelijk betrekking heeft op de overgangssituatie van personen die geïnterneerd waren op het ogenblik van de inwerkingtreding van de nieuwe wetgeving en thans onder de interneringsdrempel vallen.," *Nullum Crimen*, 2016 in press.

43 S. Vandekerckhove, "Twee vrouwen moeten in cel blijven door gebrek aan opvang.," *De Morgen*, 8 september 2016, teruggevonden op <http://www.demorgen.be/binnenland/twee-vrouwen-moeten-in-cel-blijven-door-gebrek-aan-opvang-b32ff678/>.

44 F. Vander Laenen & K. De Pauw, "Psychiatrische patiënten en politie: samen in de samenleving?," *Orde van de Dag*, 2016, 74, 5-11.

45 A. Nordberg, "Liminality and Mental Health Court Diversion: An Interpretative Phenomenological Analysis of Offender Experiences.," *British Journal of Social Work*, 2015, 45, 2441-2457.

# Artikel

tekortkomingen van het Belgisch interneringssysteem tegemoet te komen, zo niet zullen sancties volgen<sup>46</sup>. Er is dan ook haast bij het uitwerken van een optimaal interneringsbeleid voor alle geïnterneerden. Hieronder vallen dus ook de "onbehandelbare" geïnterneerden waarop de veroordelingen bovendien het meest gebaseerd blijken.

We kunnen dan ook besluiten dat de groep van "onbehandelbare" geïnterneerden niet volledig zal verdwijnen. De onderzoeksvraag van de verkennende studie (en/of het antwoord hierop) wordt dan ook best niet te ver opgeborgen. Hopelijk kan de druk

van bovenstaand pilootarrest een positieve invloed uitoefenen.<sup>47</sup> Wat ook als hoopvol kan worden gezien is de nuance bij art. 2 van de wet van 4 mei 2016. In tegenstelling tot wat het artikel in eerste instantie doet vermoeden, toont die nuance aan dat re-integratie niet altijd mogelijk is.<sup>48</sup> Dit doet veronderstellen dat de wetgevers de complexiteit van de doelgroep wel degelijk (h)erkend hebben. Er mag dan ook terecht verwacht worden dat er in mogelijkheden voor hen voorzien wordt. Blijkt dat in de toekomst niet het geval, dan zal er moeten worden vastgesteld dat er zelfs met licht aan het einde, interneringstunnels zijn die blijven.

46 L. Robert, "System error. Een pilootarrest over internering in Belgische gevangenen.", *Fatik*, 2016, 33(151), 3-4.  
European Court of Human Rights, "Affaire W.D.c. Belgique. Arrêt Strasbourg, 6 septembre 2016.", 2016, teruggevonden op <http://www.ordeexpress.be/UserFiles/ArtikelDocumenten/AFFAIRE%20W.D.%20c.%20BELGIQUE.pdf>.

47 L. Robert, "System error. Een pilootarrest over internering in Belgische gevangenen.", *Fatik*, 2016, 33(151), 3-4.

48 H. Heimans & T. Vander Beken, "De nieuwe interneringswet van 4 mei 2014.", in J. Casselman, R. De Rijcke & H. Heimans, *Interneringswet en organisatie van de zorg, die Keure*, 2015, 49-110.

## Het profiel van moeders in de gevangenis: toch niet zo stereotiep?

Reflecties over implicaties voor onderzoek en beleid.

An Nuytiens<sup>1</sup>

### Inleiding

**Wereldwijd bestaat de gevangenispopulatie hoofdzakelijk uit mannen<sup>2</sup>. Het aantal kinderen met een vader in de gevangenis is dus veel groter dan het aantal kinderen met een opgesloten moeder. Ondanks het feit dat er veel minder kinderen geraakt worden door de maternale opsluiting, gaat er een grote bezorgdheid uit naar deze problematiek. Criminologisch onderzoek heeft meermaals aangetoond dat straffen een verschillende impact kunnen hebben op mannen en vrouwen. Dit geldt zeker voor wat betreft een gevangenisstraf. Omdat vrouwen een specifiek profiel hebben zouden zij hun detentie anders beleven dan mannen<sup>3</sup>.**

In de literatuur wordt in dit kader zelfs verwezen naar *gendered pains of imprisonment*.<sup>4</sup> Eén van deze *gendered pains* is gelinkt aan het moederschap. In de literatuur lijkt een consensus te bestaan over het feit dat de implicaties van het opsluiten van moeders groot zijn. Er wordt algemeen aangenomen dat de impact van opsluiting op het moederschap anders of sterker is dan de impact op het vaderschap.<sup>5</sup> Bij het doornemen van de literatuur lijkt de aanname van de grote impact van opsluiting op de moeder-kind relatie gebaseerd te zijn op ten minste vijf veronderstellingen:<sup>6</sup>

1. Het merendeel van de vrouwelijke gedetineerden is moeder;

2. Het merendeel van de gedetineerde vrouwen heeft minderjarige kinderen;
3. Het merendeel van de vrouwelijke gedetineerden waren de primaire verzorger van hun kind(eren), waardoor de opsluiting resulteert in een scheiding tussen moeder en kind;
4. Heel wat vrouwen hebben beperkt of geen contact met hun minderjarige kinderen tijdens hun detentie (ten gevolge van verre afstanden en afhankelijkheid van de vervangende verzorgers om de bezoeken te organiseren);
5. Bijgevolg wensen deze vrouwelijke gedetineerden dat hun kinderen hen vaker zouden bezoeken in de gevangenis.

Kortom, in de literatuur wordt een homogeen of stereotiep profiel geschetst van gedetineerde moeders. In Vlaanderen is onderzoek over moeders in detentie schaars en is bitter weinig geweten over het profiel van deze vrouwen, en de moeder-kind relatie tijdens de detentie. In Franstalig België daarentegen lijkt er meer interesse te bestaan.<sup>7</sup> Het doel van dit artikel is dan ook om bij wijze van eerste exploratie na te gaan of de (voor)onderstellingen uit de literatuur van toepassing zijn op vrouwelijke gedetineerden in Vlaanderen. Hiervoor wordt vertrokken vanuit interviews die enkele jaren geleden in het kader van een doctoraatsonderzoek werden afgenomen. Hoewel het hier gaat om een kleine, en mogelijks niet representatieve groep, blijkt uit deze

<sup>1</sup> Docente en postdoctoraal wetenschappelijk medewerkster, Vakgroep Criminologie, Faculteit Recht en Criminologie, Vrije Universiteit Brussel.

<sup>2</sup> R. Walmsley, *World Female Imprisonment List. Third Edition*, Londen, Institute for Criminal Policy Research, 2015, 13 p.

<sup>3</sup> Zie bijvoorbeeld V. Lippens, A. Nuytiens en V. Scheirs, "Different profiles, different pains! Diversiteit en detentiebeleving: nood aan een gedifferentieerde strafuitvoering?", in T. Daems, P. Pletinck, L. Robert, V. Scheirs, A. Van de Wiel en K. Verpoest (eds.), *Achter tralies in België*, Gent, Academia Press, 2009, 113-144.

<sup>4</sup> Zie bijvoorbeeld S. Walker en A. Worrall, "Life as a woman: the gendered pains of indeterminate imprisonment", in Y. Jewkes en H. Johnston, Helen (eds.), *Prison Readings: A critical introduction to prisons and imprisonment*, Cullompton, Willan Publishing, 2006, 253-267.

<sup>5</sup> J. Belknap, *The invisible woman. Gender, crime, and justice*, Belmont, Thomson Wadsworth, 2007, 513 p.

<sup>6</sup> Ondanks de grote aandacht voor deze thematiek in de onderzoeksweld en in het werkveld, blijkt dat er nog heel wat hiaten te bespeuren zijn in dit onderzoeksthema. Bovendien zouden beschikbare studies vaak methodologisch zwak zijn. De empirische ondersteuning van stellingen met betrekking tot dit thema blijkt dan ook soms nogal zwak (Hissel, Mum's the Word. A study on children of incarcerated mothers' well-being, psychosocial functioning, and caregiving situation, Leiden, Mostert & Van Onderen, 2014, 144 p.). Het is ook daarom dat we verwijzen naar 'veronderstellingen'.

<sup>7</sup> Zie bijvoorbeeld het recente onderzoeksrapport M.-T. Casman, S. Linchet, S. Megherbi, L. Nisen en F. Schoenaers, *La situation des enfants de 0 à 6 ans dont la mère est incarcérée en Fédération Wallonie-Bruxelles: une situation préoccupante*, 2014, ULg – Fonds Houtman (ONE), 225 p.



kleinschalige studie dat we het homogene beeld moeten nuanceren. Het geschetste profiel geldt immers niet voor elke vrouw. Omdat zelfs in deze kleine onderzoekspopulatie een redelijke mate van diversiteit bestaat qua invulling van het moederschap en moeder-kind relatie, leveren de resultaten een aantal reflecties op voor toekomstig onderzoek en voor het beleid.

## De onderzoekspopulatie

In het kader van een doctoraatsonderzoek<sup>8</sup> werden autobiografische interviews afgenomen van 41 Nederlandstalige veroordeelde vrouwen in de Vlaamse gevangenissen met een vrouwenafdeling (Antwerpen, Brugge, Gent, Hasselt)<sup>9</sup>. De vrouwen waren tussen 20 en 69 jaar oud (gemiddelde leeftijd: 39,8 jaar) en hadden op twee na de Belgische nationaliteit.<sup>10</sup>

Vijf vrouwen waren geïnterneerd. De strafmaat van de anderen varieerde tussen 5 maanden en levenslang. De delicten waarvoor de vrouwen veroordeeld werden, waren erg divers. Dit ging van diefstallen en drugdelicten tot levensdelicten. Globaal gezien was het merendeel van de delicten gekwalificeerd als eigendomsdelicten (78,9%). Drugdelicten (11,1%) en delicten tegen personen (5,5%) kwamen veel minder voor. Het totale aantal veroordelingen in de volwassenheid was redelijk laag. Zeventien vrouwen waren slechts één keer veroordeeld. Slechts 8 vrouwen waren meer dan 5 keer veroordeeld. De onderzoekspopulatie is dus, los van taal en nationaliteit, relatief heterogeen.

Hoewel het kwalitatieve onderzoek niet als doel had een representatieve groep vrouwen te selecteren, geven we hier toch mee dat de onderzoekspopulatie qua leeftijd en delictprofiel vergelijkbaar was met de volledige populatie vrouwelijke veroordeelden in de Vlaamse gevangenissen.<sup>11</sup> Wat mogelijke selectieve uitval betreft, stelden we bij een vergelijking van de groep deelnemers (N=41) en de groep weigeraars (N=37)<sup>12</sup> vast dat zij ongeveer dezelfde leeftijdsverdeling hadden. Ook de delicten waarvoor ze

veroordeeld werden waren gelijkaardig, behoudens het feit dat er bij de weigeraars zes vrouwen veroordeeld waren voor zedenfeiten. In onze onderzoekspopulatie was dit slechts 1 vrouw. Ook wat betreft origine stelden we een verschil vast: in de groep weigeraars bevonden zich zes vrouwen van niet-Europese origine, tegenover geen enkele in de onderzoekspopulatie. Wat de strafmaat betreft, waren de vrouwen met straffen vanaf 10 jaar oververtegenwoordigd in onze onderzoekspopulatie (32,5% tegenover 19,4%). Geïnterneerde vrouwen waren dan weer ondervertegenwoordigd (12,5% tegenover 16,7%).

## Het stereotiepe beeld afgetoetst

In de studie werd nagegaan hoe gedetineerde vrouwen hun levenstraject en delinquente traject naar de gevangenis ervaren en verklaren. Omdat gewerkt werd met open interviews, hadden zij veel vrijheid in het aanbrengen van (voor hen) relevante topics. Hoewel dit niet de hoofdfocus of het vertrekpunt van de studie vormde, bleek tijdens de interviews dat het moederschap en de relatie met kinderen, een belangrijk thema was voor de moeders in de populatie.

In wat volgt, worden de vijf (vooronder)stellingen over moederschap en detentie afgezet tegen de informatie die de vrouwen meedeelden tijdens de interviews.

### *“Het merendeel van de vrouwelijke gedetineerden is moeder”*

Het blijkt niet evident om recente en systematische registraties inzake het aandeel moeders in de populatie vrouwelijke gedetineerden te vinden. Een (verouderde) Vlaamse studie toont aan dat ruim 80% van de vrouwelijke gedetineerden kinderen heeft.<sup>13</sup> Internationale studies geven eveneens aan dat het merendeel van de vrouwen in de gevangenis moeder is.<sup>14</sup> Uit een studie in 9 Europese landen (Spanje, Griekenland, Polen, Rusland, Denemarken, Duitsland,

8 A. Nuytiens, *Small numbers, big problems. Het levensverhaal en (jeugd)delinquente traject van vrouwelijke gedetineerden*, Brussel, VUBPress, 2011, 236 p.

9 We selecteerden alle vrouwelijke gedetineerden in de Vlaamse gevangenissen die Nederlandstalig én veroordeeld waren. In totaal vonden we 90 vrouwen die aan deze selectiecriteria voldeden. Tien vrouwen werden niet geselecteerd omwille van o.a. veiligheidsproblemen of emotionele instabiliteit. De overige 80 vrouwen werden individueel benaderd met de vraag tot deelname aan het onderzoek. In totaal 43 vrouwen stemden toe. Omdat 2 interviews vroegtijdig werden afgebroken, hielden we 41 respondenten over.

10 Eén vrouw had Italiaanse roots maar was geboren in België. Een andere vrouw was geboren en getogen in Nederland, maar zij had geen kinderen en wordt hier dus verder buiten beschouwing gelaten.

11 Er werd een vergelijking gemaakt met de data gebruikt in A. Nuytiens, “Het profiel van vrouwen in de gevangenis”, *Panopticon*, 2008, 29, 4, 40-50.

12 De meest genoemde reden om medewerking te weigeren was dat men niet herinnerd wilde worden aan het verleden. Verschillende vrouwen hadden geen zin om dit opnieuw op te rakelen, vaak des te meer omdat ze dit reeds (recent) hadden moeten doen op hun proces en/of bij de PSD in het kader van hun reclassering. Er waren ook vrouwen die er gewoon het nut niet van inzagen, en hier bijgevolg geen tijd wilden voor vrijmaken. Soms werd ook geen reden gegeven voor de weigering.

13 M. Van Haegendoren, S. Lenaers en E. Valgaeren, *De gemeenschap achter de tralies. Onderzoek naar de behoeften van gedetineerden aan maatschappelijke hulp- en dienstverlening*, Brussel, Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, afdeling Algemeen Welzijnsbeleid, 2001, 221 p.

14 Het onderzoek van Brown (in Hawaii) bij vrouwelijke ex-gedetineerden die ‘on parole’ zijn, vermeldt 85%. M. Brown, “Gender, ethnicity, and offending over the life course: women’s pathways to prison in the Aloha State”, *Critical Criminology*, 2006, 14, 137-158. In New York State correctional facilities zou hun aandeel dan weer 75% bedragen. J. Kowitz Margolies en T. Kraft-Stolar, *When “Free” Means Losing Your Mother: The Collision of Child Welfare and the Incarceration of Women in New York State*, *Women in Prison Project, Correctional Association of New York*, 2006, 60 p.

Kroatië, Litouwen en Polen) blijkt dat het aandeel moeders schommelt tussen 57,7% (Denemarken) en 81,9% (Griekenland).<sup>15</sup>

Ook in onze populatie is de grote meerderheid inderdaad moeder van 1 of meerdere kinderen. Op het moment van de bevraging hadden 30 van de 41 vrouwen minstens 1 kind. Dit komt neer op 73,2%. Drie vrouwen hadden ooit 1 of meerdere kinderen gehad, maar verloren hun kind(eren) later (zie verder). Slechts 8 vrouwen hadden nooit een kind gekregen.

	N
1 of meerdere kinderen	30
geen kinderen	11
nooit kinderen gehad	8
kinderen gehad maar overleden	3
	41

In totaal 33 vrouwen zetten samen 87 kinderen op de wereld. Op het moment van de bevraging was 1 vrouw zwanger van haar vierde kind. Een aantal kinderen was reeds overleden. Vijf kinderen waren kort na de geboorte overleden als gevolg van gezondheidscomplicaties, 3 kinderen stierven als gevolg van infanticide. Wanneer we ook nog de kinderen bijtellen die geadopteerd werden (N=1) of (langdurig) in pleegzorg verbleven bij de moeder (N=2), tellen we in totaal 82 kinderen in leven.

	N
Biologische kinderen in leven	79
Biologische kinderen overleden	8
Kinderen geadopteerd / in pleegzorg	3
	90

## “Het merendeel van de gedetineerde vrouwen heeft minderjarige kinderen”

Uit de literatuur blijkt dat het merendeel van de gedetineerde vrouwen minderjarige kinderen heeft. Zo is dit in de Verenigde Staten voor 59% van de vrouwelijke gedetineerden het geval.<sup>16</sup> In Nederland wordt het aandeel vrouwelijke gedetineerden met ten minste 1 minderjarig kind geschat op ongeveer 70%.<sup>17</sup>

Wat België betreft, wordt in een recent rapport met betrekking tot Lantin, Berkendael en Bergen melding gemaakt van 247 vrouwelijke gedetineerden, waarvan er 145 minderjarige kinderen zouden hebben. Dit komt neer op 58,7%.<sup>18</sup>

Wanneer we kijken naar de leeftijd van de kinderen van de 30 moeders met nog levende kinderen in onze populatie, dan blijkt dat 16 vrouwen enkel minderjarige kinderen hebben. Tien moeders hebben dan weer enkel volwassen kinderen, en de 4 overige vrouwen hebben zowel minderjarige als meerderjarige kinderen. Dit betekent dat in totaal 20 van de 30 moeders minderjarige kinderen hebben. Op een totaal van 41 respondenten, beslaat die 20 net geen 50%. Dit is dus een pak minder dan vergeleken met de cijfers uit de internationale studies.

	N
Moeders met enkel minderjarige kinderen	16
Moeders met enkel meerderjarige kinderen	10
Moeders met zowel minderjarige als meerderjarige kinderen	4
	30

Wanneer we het aantal minderjarige en meerderjarige kinderen tellen, dan blijkt dat er evenveel minderjarige kinderen als meerderjarige kinderen zijn, namelijk 41.<sup>19</sup> Het is dan ook misschien aangewezen om ook de impact van de opsluiting van de moeder op *volwassen* kinderen te onderzoeken. In studies naar de effecten van detentie van moeders (en ook vaders), worden meerderjarige kinderen doorgaans buiten beschouwing gelaten. Ook in deze bijdrage hebben we wegens beperkingen qua lengte de meerderjarige kinderen verder buiten beschouwing gelaten. Een andere reden om te focussen op minderjarige kinderen is omdat we dan meer kunnen terugkoppelen naar bestaande literatuur.

	N
Minderjarige kinderen	41
Meerderjarige kinderen	41
	82

15 F. Dünkel, C. Kestermann en J. Zolondek. "Introduction to the international study on women's Imprisonment", in F. Dünkel, C. Kestermann en J. Zolondek (eds.), *Reader International Study on Women's Imprisonment. Current situation, demand analysis and "best practice"*, Greifswald: University of Greifswald, 2005, 3-18.

16 L. Glaze & L. Maruschak, *Parents in prison and their minor children*, Washington, DC, US Department of Justice – Bureau of Justice Statistics, 2008, 25 p. Wij maakten een gemiddelde van de percentages opgetekend bij de 'state inmates' en 'de federal inmates' (p. 2).

17 A.-M. Slotboom, C. Bijleveld, S. Day en A. Van Giezen, A. *Gedetineerde vrouwen in Nederland. Over import- en deprivatiefactoren bij detentieschade*, Amsterdam, Vrije Universiteit Amsterdam, Faculteit der Rechtsgeleerdheid, 2008, 80 p.; <https://www.dji.nl/Organisatie/Organisatiestructuur/Sector-Gevangeniswezen/moeders-in-detentie.aspx>.

18 M.-T. Casman, S. Linchet, S. Megherbi, L. Nisen en F. Schoenaers, *La situation des enfants de 0 à 6 ans dont la mère est incarcérée en Fédération Wallonie-Bruxelles: une situation préoccupante*, 2014, ULg – Fonds Houtman (ONE), p. 17.

19 Van deze 41 minderjarige kinderen verbleven er twee bij hun moeder in de gevangenis.

In dezelfde lijn kunnen we ons de vraag stellen wat de impact is van de opsluiting van vrouwen op hun kleinkinderen. Tenminste een vijfde van de moeders in onze onderzoekspopulatie (N=6) vermeldt dat zij kleinkinderen hebben.

**“Het merendeel van de vrouwelijke gedetineerden waren de primaire verzorger van hun kind(eren), waardoor de opsluiting resulteert in een scheiding tussen moeder en kind.”**

Vaak wordt geargumenteed dat het opsluiten van moeders bijzonder zwaar is voor moeder en kind gezien zij vóór de detentie vaak de primaire zorg droegen voor hun kind(eren), en dit dan ook nog eens relatief vaak, alleen. De detentie brengt dan ook een scheiding teweeg tussen moeder en kind. Bovendien resulteert de opsluiting in dat geval in een verhuis van de kinderen naar een andere verzorger en/of andere plaats.<sup>20</sup> Ook wordt aangenomen dat kinderen louter emotioneel (nog) meer lijden onder een detentie van de moeder dan onder een detentie opsluiting van de vader.<sup>21</sup>

Wanneer we de (samen)leefsituatie van moeder en kind bekijken vóór de huidige detentie, dan blijkt dat van de 18 moeders die destijds minderjarige kinderen hadden, er slechts 9 samenwoonden met hun kind(eren). Dit betekent dus dat slechts de helft van de moeders de primaire verzorger was vóór hun huidige detentie. Merk op dat 2 vrouwen pas voor het eerst moeder werden tijdens de detentie.

Primaire verzorger van minderjarige kinderen voor de (huidige) detentie?	N
Neen	9
Ja	9
Niet van toepassing (nog geen kinderen voor de huidige detentie)	2
	20

Wanneer we nakijken om hoeveel kinderen het gaat,

Leefsituatie van de minderjarige kinderen	Moeder	Instelling / pleeggezin	Familie	Stiefvader	Vader	Totaal
Voor (huidige) opsluiting moeder	15	21	3	-	3	42
Tijdens opsluiting moeder (moment van bevraging)	2 <sup>22</sup>	22 <sup>23</sup>	14	2	4	44

dan blijkt dat 27 van de op dat moment 42 reeds geboren en minderjarige kinderen gescheiden van hun moeder leefden vooraleer zij naar de gevangenis ging. De meeste kinderen (N=21) werden geplaatst in een instelling of bij een pleeggezin. Drie kinderen woonden bij familieleden (grootmoeder), en drie anderen bij hun vader.

De redenen die in de interviews worden aangegeven voor deze scheiding zijn divers. Voor de meeste kinderen (N=17) zou dit geen rechtstreeks gevolg zijn van de gepleegde feiten of een eerdere detentie van de moeder. Deze kinderen werden geplaatst naar aanleiding van gedragsproblemen (N=2), of bleven na een scheiding bij hun vader wonen (N=1). Voor de anderen (N=14) is dit het gevolg van de levensstijl van de moeder. Dakloosheid, druggebruik, financiële problemen, psychische problemen, relatieproblemen, soms gecumuleerd, noopt de vrouwen tot het vrijwillig plaatsen van hun kinderen of het ondergaan van een gedwongen plaatsing. Slechts 1 vrouw had 4 kinderen die geplaatst werden naar aanleiding van een eerdere detentie. Het gaat evenwel om dezelfde feiten als de feiten waarvoor ze op het moment van de bevraging in de gevangenis verblijft; de eerste detentie betrof een periode van voorlopige hechtenis. Verder zijn er nog 6 kinderen van in totaal 4 vrouwen waarvoor de scheiding met hun moeder niet te maken heeft met een eerdere detentie, maar wel met de gepleegde feiten (of de nasleep hiervan). Doorgaans gaat het om feiten gepleegd op het kind zelf of een broer/zus. In 1 geval gaat het om een al wat ouder meisje dat aanwezig was tijdens de feiten van haar moeder. Dit meisje werd echter al eens eerder geplaatst wegens het zelf plegen van gelijkaardige feiten.

Slechts 15 kinderen woonden dus nog bij hun moeder vóór de huidige detentie, en dienden te verhuizen als gevolg van deze detentie. Zij verhuizen na de opsluiting van de moeder doorgaans naar andere familieleden. Concreet gaat het om tantes en grootouders van het kind, en in één geval een meerderjarige broer van het kind in kwestie. Sommige

20 A. Cunningham en L. Baker, *Waiting for mommy: Giving a voice to the hidden victims of imprisonment*, London, Canada, Centre for Children and Families in the Justice System, 2003, 70 p.; C. Hairston, *Focus on children with incarcerated parents: An overview of the research literature*, Baltimore, Annie E. Casey Foundation, 2007, 44 p.; D. Medlicott, "Women in prison", in Y. Jewkes (ed.), *Handbook on prisons*, Cullompton, Willan Publishing, 2007, 245-267; B.J. Myers, T.M. Smarsh, K. Amlund-Hagen en S. Kennon, S., "Children of incarcerated mothers", *Journal of Child & Family Studies*, 8, 1, 1999, 11-25.

21 J. Belknap, *The invisible woman. Gender, crime, and justice*, Belmont, Thomson Wadsworth, 2007, 513 p. De scheiding tussen moeder en kind zijn belangrijke factoren in de ontwikkeling van detentieschade bij de moeder, en dit kan op zijn beurt repercussies hebben op het welzijn van de kinderen. A.-M. Slotboom, C. Bijleveld, S. Day en A. Van Giezen, A. *Gedetineerde vrouwen in Nederland. Over import- en deprivatiefactoren bij detentieschade*, Amsterdam, Vrije Universiteit Amsterdam, Faculteit der Rechtsgeleerdheid, 2008, 80 p.

22 Twee kinderen werden geboren tijdens de (huidige) detentie.

23 Eén kind werd geboren tijdens de detentie maar werd geplaatst in een pleeggezin op de leeftijd van 6 maanden.

kinderen verhuisden meerdere keren tijdens de detentie van de moeder. We registreren hier de laatst gekende woonplaats, namelijk die op het moment van het interview. Drie kinderen zijn ondertussen meerderjarig geworden en leven op het moment van de bevraging reeds zelfstandig. Voor hen registreerden we de plaats waar ze naartoe gingen op het moment dat hun moeder destijds werd opgesloten. Zoals ook al in vele andere studies vastgesteld<sup>24</sup>, verhuist slechts een minderheid van de kinderen naar hun vader. In onze populatie is dit het geval voor 1 kind. Tenslotte worden nog 2 kinderen door hun stiefvader opgevangen wanneer de moeder naar de gevangenis gaat.

We kunnen besluiten dat wanneer kinderen vóór de detentie gescheiden worden van hun moeder, zij meestal terechtkomen in instellingen of pleeggezinnen. Wanneer de scheiding daarentegen rechtstreeks door de detentie veroorzaakt wordt, verhuizen kinderen doorgaans naar familieleden.

**“Heel wat vrouwen hebben beperkt of geen contact met hun minderjarige kinderen tijdens hun detentie (ten gevolge van verre afstanden en afhankelijkheid van de vervangende verzorgers om de bezoeken te organiseren)”**

De 19 vrouwen die minderjarige kinderen hebben die niet bij hen in de gevangenis verblijven<sup>25</sup>, omschrijven het contact met hen in de interviews.

Beschrijving van contact tussen moeder en minderjarige kinderen (die niet bij haar in de gevangenis verblijven)	N
Regelmatig en positief contact	11
Geen contact	5
Sporadisch / occasioneel contact	3
	19

De meeste vrouwen (N=11) beschrijven het contact met hun kind(eren) als regelmatig en positief. Met contacten wordt bedoeld: telefonisch contact, wederzijdse correspondentie (brieven), het opsturen van tekeningen door de kinderen, enz. Terwijl deze vormen van contact op regelmatige basis plaatsvinden, kan dit niet gezegd worden van de bezoeken. Bezoeken van kinderen zijn minder frequent en

vinden vaak op onregelmatige basis plaats. Sommige vrouwen zien hun kinderen elke week, anderen zien hun kinderen één keer om de drie maanden of zelfs enkel in de schoolvakanties. Slechts enkele vrouwen verkeren in de mogelijkheid om hun kinderen af en toe te ontmoeten tijdens een uitgangsmoment.

Volgens de vrouwen heeft de lage frequentie van de bezoeken vooral te maken met het feit dat de vervangende verzorgers (bv. familie, opvoeders in de instelling) de bezoeken moeten organiseren en soms ook coördineren (indien er meerdere kinderen geplaatst zijn op verschillende plaatsen). Een bijkomend probleem is dat vele vrouwen ver van hun woonplaats gedetineerd zijn, waardoor bezoekers voor 2 uur bezoek vaak meer dan een halve dag kwijt zijn. De vrouwen zijn sterk afhankelijk van de goodwill en de middelen (bv. beschikken over een auto, vervoerskosten willen/kunnen dragen) van de vervangende verzorgers. Deze bevindingen sluiten aan bij andere studies over moederschap en detentie.<sup>26</sup> Echter, een andere reden voor de lage bezoekfrequentie is dat sommige vrouwen niet willen dat hun kinderen hen bezoeken in de gevangenis (zie verder).

Vijf moeders geven op het moment van de bevraging aan dat ze het contact met hun minderjarige kinderen verloren hebben. Voor sommigen is dit het rechtstreekse gevolg van de opsluiting en het feit dat de vervangende verzorger dit contact niet stimuleert:

*Dus ze zouden twee keren per maand op kinderbezoek moeten komen. Euhm... Ik heb ze zeven keren gezien van december tot de laatste jeugdrechtbank. Mijn oudste dochter heb ik van april vorig jaar niet meer gezien. Die woont nog bij haar papa. Maar daar zie ik niks van, daar hoor ik niks van. Hoe ziet ze eruit, hoe doet ze op school? Ik weet het to-taal niet.*

Voor anderen was het contact al problematisch vóór de opsluiting. Bijvoorbeeld, wanneer de moeder na een scheiding een nieuw gezin sticht, en het kind bij de vader blijft:

*We belden nog wel geregeld en we sms'ten nog wel geregeld, maar dat was ondertussen ook al weer (...) meer dan een jaar geleden.*

Ook de jongste kinderen van deze vrouw, die al voor

24 Zie bijvoorbeeld D. Caddle en D. Crisp, *Imprisoned women and mothers*, Home Office Research Study 162, Londen, Home Office; S. Hissel, M. Oosterman, C. Bijleveld, P. van der Laan en C. Schuengel, "Dynamics in the caregiving situation of incarcerated mothers", in: C. Kruttschnitt en C. Bijleveld (eds.), *Lives of Incarcerated Women: An International Perspective*, Londen, Routledge, 2015, 89-105; D. Medicott, "Women in prison", in Y. Jewkes (ed.), *Handbook on prisons*, Cullompton, Willan Publishing, 2007, 245-267; M.-T. Casman, S. Linchet, S. Megherbi, L. Nisen en F. Schoenaers, *La situation des enfants de 0 à 6 ans dont la mère est incarcérée en Fédération Wallonie-Bruxelles: une situation préoccupante*, ULg – Fonds Houtman (ONE), 225 p.; M. Van Haegendoren, S. Lenaers en E. Valgaeren, *De gemeenschap achter de tralies. Onderzoek naar de behoeften van gedetineerden aan maatschappelijke hulp- en dienstverlening*, Brussel, Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, afdeling Algemeen Welzijnsbeleid, 2001, 221 p.

25 Er zijn 20 moeders met minderjarige kinderen, maar 1 vrouw heeft slechts 1 kind, dat bij haar verblijft in de gevangenis.

26 J. Belknap, *The invisible woman. Gender, crime, and justice*, Belmont, Thomson Wadsworth, 2007, 513 p.; H. Codd, "Prisoners' families: The 'forgotten victims'", *Probation Journal*, 45, 3, 1998, 148-154; R. Granja, M.I.P. da Cunha en H. Machado, "Mothering From Prison and Ideologies of Intensive Parenting: Enacting Vulnerable Resistance", *Journal of Family Issues*, 36, 9, 2014, 1-21.

haar opsluiting geplaatst waren naar aanleiding van feiten op één van deze twee kinderen, zag ze amper:

*Die kwamen wel naar huis voor nen dag, maar dat was eigenlijk tot voor een jaar geleden. Dus ik heb mijn kinderen eigenlijk al meer dan een jaar, ik denk een jaar en half, niet meer gezien.*

Voor een andere vrouw geldt er een contactverbod omdat er feiten ten laste gelegd waren van mishandeling op één van haar kinderen:

*Dat is gezegd geweest bij de politie: geen enkel contact met geen enkel van de kinderen. Ondanks dat bijvoorbeeld mijn oudste dochter geen klacht ingediend heeft tegen mij. Levenslang.*

Twee andere vrouwen die geen contact hebben met hun kinderen, hebben naar eigen zeggen nog geen tijd gehad om dit contact op te starten gezien zij redelijk recent werden opgesloten. Wat de reden ook is, in totaal 5 vrouwen hebben op dat moment geen enkele informatie over hoe het gaat met hun kinderen.

Drie moeders vertellen tenslotte dat het contact met hun kinderen eerder sporadisch is en dat dit met ups en downs verloopt. De kinderen komen slechts af en toe op bezoek wanneer ze daar zin in hebben. Het gaat hier om adolescenten van 16 à 17 jaar oud (zie ook verder).

## **“Deze vrouwelijke gedetineerden wensen dat hun kinderen hen vaker bezoeken in de gevangenis”**

Net zoals in andere studies<sup>27</sup>, geven de moeders in onze onderzoekspopulatie doorgaans aan dat zij lijden onder de scheiding met hun kinderen. Velen drukken de wens uit om hen meer te kunnen zien tijdens de bezoekenmomenten.

Echter, verschillende vrouwen geven aan dat zij liever geen bezoek krijgen van hun kinderen in de gevangenis. Sommigen willen niet dat hun kinderen weten dat zij in de gevangenis verblijven. Men gaat er soms vanuit dat jonge kinderen dit niet begrijpen.<sup>28</sup> Indien het kind toch op bezoek zou komen, dan kan de moeder niet anders dan haar kind inlichten.

*Dus als ik nu eigenlijk moet zeggen van: ik wil ze zien, ik moet ze zien. Euh, dan moet ik het ook allemaal weer gaan uitleggen, en ik denk dat ze daar op de moment nog te klein voor zijn langs de ene kant. En langs de andere kant het er heel erg moeilijk gaan hebben ermee. Vooral de jongste dan.*

Om die reden wordt aan het kind soms verteld dat de

moeder in het ziekenhuis verblijft, of dat ze op vakantie is:

*Mama is op verlof. Alleen.*

*Hij denkt dat ik in een ziekenhuis ben. Ik ben eigenlijk wel van plan om dat te zeggen dat ik in de gevangenis gezeten heb want ik wil ook geen leugenaar zijn maar wanneer of... ik denk best wanneer ik hier buiten ben. Ja...allez we zijn ermee bezig hoor met de pleeggezinnendienst om hem het toch te vertellen.*

Andere moeders kiezen er voor om hun jonge kinderen wel op bezoek te laten komen. Zij geven evenwel aan dat sommige kinderen niet echt begrijpen wat een gevangenis is. Zo geeft een moeder aan dat dit voor haar zoontje eerder een soort fascinerende of magische plek is:

*Mijn zonen hebben dat eigenlijk, ik ga niet zeggen dat ze dat niet gevoeld hebben, maar, ze zijn kleiner, ze snappen dat nog niet. [Mijn jongste zoon] zegt altijd: jeej, bij mama op bezoek in dat groot huis!*

Andere jonge kinderen lijken daarentegen wél het concept gevangenis te begrijpen, maar begrijpen tegelijkertijd ook het belang om dit voor zichzelf te houden:

*Ik heb nooit willen zeggen waar ik was, maar ja, als ge dan 14 jaar krijgt (lacht), dan moet je natuurlijk, dan kunt ge ook niks meer verbergen. Als ik dan [op transfer] ben gekomen, heb ik haar wel eerlijk uitgelegd wat er aan de hand is. Het is raar, ze is nog maar 6, maar ze begrijpt dat wel heel goed. Ze praat daar ook niet met mensen op school over of zo, ze weet precies ook wat dat voor impact kan hebben.*

Dit fragment toont ook aan dat de keuze voor het verhaal dat moeders brengen naar hun kinderen afhankelijk kan zijn van de lengte van de straf.

Wat de oudere kinderen betreft, werd reeds aangehaald dat sommigen slechts af en toe op bezoek komen. Drie moeders vermelden dit en lijken dit te accepteren. Zij geven niet aan dat zij meer bezoek wensen van hun kind, en nemen daarentegen een eerder passieve en afwachtende houding aan waarbij wordt aangegeven hun kind niet te willen ‘pushen’:

*Af en toe komt mijn dochter zo eens langs, als ze eens goesting heeft. Ja. Maar ik laat ook... ja, ze is nog jong, ze heeft een vriendje en ja, ze studeert voor kinderverzorgster. (...) Ik laat ze zo’n beetje los.*

*Maar die band is er niet meer zo... fel. En nu is ze, na 18 maand heeft ze gezegd “ik wil mama gaan zien”. Nu wil ze echt mij zien. En nu is ze gekomen, ene keer. Maar ik heb*

27 D. Medlicott, “Women in prison”, in Y. Jewkes (ed.), *Handbook on prisons*, Cullompton, Willan Publishing, 2007, 245-267; A.-M. Slotboom, C. Bijleveld, S. Day en A. Van Giezen, A. Gedetineerde vrouwen in Nederland. Over import- en deprivatiefactoren bij detentieschade, Amsterdam, Vrije Universiteit Amsterdam, Faculteit der Rechtsgeleerdheid, 2008, 80 p.

28 J. Murray, “The effects of imprisonment on families and children of prisoners”, in: A. Liebling en S. Maruna (eds.), *The effects of imprisonment*, Cullompton, Willan, 2005, 442-461.



(...) gezegd, ik ga haar niet pushen.

Een moeder kadert dit als het niet egoïstisch willen zijn:

*Die [mijn oudste zoon] weet niet dat ik hier zit. (...) Als ik me niet vergis, en als hij eigenlijk al zijn jaren gedaan heeft, zit hij in zijn laatste jaar. Dus zou ik hem eigenlijk wel op die moment gewoon gerust willen laten. Het is op de moment veel te belangrijk dat hij zijn diploma haalt dus euh, dat zijn voor mij eigenlijk de belangrijkste dingen. Het feit is van: ge mist dat wel, en dat doet pijn en zo, maar langs den andere kant, als ik zou zeggen van: ik wil ze hier, dan zou ik eigenlijk heel egoïstisch zijn. Ik denk niet dat dat eigenlijk een goei zaak is zal ik maar zeggen.*

Tenslotte stellen we ook vast dat voor ten minste één vrouw de prioriteit op dat moment vooral het op orde stellen van de eigen zaken is. Het erbij nemen van het herstellen van het contact komt op de tweede plaats. Ook hier merken we een eerder passieve houding.

*Maar nu ik hier ben, ik moest normaal eind vorige maand weer naar de jeugdrechtbank voor, een eerste bezoek [naar huis vanuit de instelling/pleeggezin], ze mochten een halve dag bij ons komen, maar ja, nu met de situatie... En [mijn dochter] mag alle veertien dagen naar haar vader, ook zo'n grote dronkaard, heel den dag met dat kind op café zitten, dat mag allemaal, ik versta het niet. Maar ja, ik trek het mij niet aan, ik werk nu aan de situatie hier: eerst hier buiten komen te geraken, en dan, zien we wel.*

## Discussie

De kleinschalige studie waarop dit artikel gebaseerd is, toont duidelijk aan dat zelfs binnen een kleine groep vrouwelijke gedetineerden niet alle moeders hetzelfde profiel hebben en dezelfde noden / visie hebben qua contact met en bezoek van kinderen. Het lijkt aangewezen om het profiel van gedetineerde moeders meer systematisch te onderzoeken. Onderzoek bij een grotere en/of anders samengestelde groep gedetineerden zou mogelijks nog meer diversiteit aan de dag leggen. Ondertussen vestigen voorliggende onderzoeksresultaten alvast de aandacht op een aantal vraagstukken.

Ten eerste, uit de studie blijkt dat de scheiding met de moeder voor het merendeel van de kinderen niet veroorzaakt wordt door de huidige of een eerdere detentie. We kunnen dan ook bevestigen dat maternale opsluiting niet alleen een risicofactor is voor instabiliteit in de verzorgingssituatie, maar ook een *risk marker*.<sup>29</sup> Concreet is de levensstijl van de moeder in vele gevallen de aanleiding tot plaatsing. Dit roept de vraag op naar preventie. Kan de levensstijl

van de moeder als een voorloper van delinquentie (en detentie) beschouwd worden? Zo ja, kon een verdere escalatie van dit traject voorkomen worden? Indien de jeugdbescherming is tussengekomen bij een plaatsing, wat is de rol van deze instanties in dit preventievraagstuk?

Ten tweede, het vraagstuk van de impact van maternale detentie op *volwassen* kinderen. Net zoals in ander onderzoek, blijkt de grote meerderheid van de vrouwen in de onderzoekspopulatie moeder. Het aandeel vrouwen met minderjarige kinderen ligt evenwel lager dan in andere studies. Uit onze kleinschalige studie blijkt dat, hoewel de meeste vrouwen in onze populatie minderjarigen kinderen hebben, we zeker ook de meerderjarige kinderen niet uit het oog mogen verliezen. Kwantitatief gezien worden evenveel volwassenen geraakt door de opsluiting van hun moeder. Dit is opvallend, daar in de literatuur doorgaans wordt gefocust op minderjarige kinderen. Er wordt wellicht verondersteld dat, eens kinderen 18 jaar zijn, zij zelfstandig kunnen functioneren en de opsluiting van de ouder(s) minder impact zal hebben. Hier kunnen we verschillende kanttekeningen maken. Ten eerste, de (juridische) scheidingslijn tussen minderjarigheid en meerderjarigheid op 18 jaar is zeer arbitrair. Lijdt een jongere van 17 jaar en 11 maanden anders onder de opsluiting van zijn/haar moeder dan een jongere van 18 jaar en 2 dagen oud? Ten tweede, niet alle jongeren van 18 jaar kunnen als zelfstandig beschouwd worden. Integendeel, sinds een tiental jaren pleit men net voor het erkennen van de overgangsfase van *emerging adulthood*.<sup>30</sup> Ten derde, volwassen kinderen lijden mogelijks minder, maar misschien wel *anders* (zie bv. stigma door collega's, wegvallen hulp moeder bij de zorg voor de eigen kinderen,...). Ten vierde, het negeren van oudere kinderen in onderzoek betekent ook het negeren van de vraag of opgesloten moeders andere noden hebben jegens hun meerderjarige kinderen qua contact, ondersteuning en bezoek. Het lijkt dan ook aangewezen om in onderzoek eveneens te focussen op de impact van maternale opsluiting op volwassen kinderen.

Ten derde, de kwestie van een beleid 'op maat' inzake het moederschap. Beleidsinitiatieven zouden rekening moeten houden met het feit dat niet alle gedetineerde moeders hetzelfde profiel hebben, en ook niet dezelfde noden hebben als het op (de contacten met) hun kinderen aankomt. Dit verschilt immers naargelang de voorgeschiedenis, de leeftijd van het kind, de lengte van de straf enz. Uiteraard is het aangewezen om het

29 B. Blanchard, "La situation des mères incarcérées et de leurs enfants au Québec", *Criminologie*, 35, 2, 2002, 91-112; S. Hissel, *Mum's the Word. A study on children of incarcerated mothers' well-being, psychosocial functioning, and caregiving situation*, Leiden, Mostert & Van Onderen, 2014, 144 p.

30 Eén van de 'grondleggers' van dit idee is J.J. Arnett: J.J. Arnett, *Emerging Adulthood: The Winding Road from the Late Teens Through the Twenties*, Oxford, Oxford University Press, 2004, 270 p.

contact tussen moeder en kind aan te moedigen, maar telkens rekening houdend met de unieke situatie en de visie van de moeder. Bijvoorbeeld, zoals aangetoond willen niet alle vrouwen dat hun kind op bezoek komt in de gevangenis. Ook kinderen staan hier trouwens soms weigerachtig tegenover.<sup>31</sup> Het zou interessant zijn om andere pistes hiervoor te onderzoeken, zoals bijvoorbeeld het organiseren van bezoeken in neutrale en kindvriendelijke ruimtes dicht bij de gevangenis, of het verlenen van 'kinderbezoek-uitgangspersmissies'. Anders gezegd, men zou kunnen exploreren of en hoe de moeder naar de kinderen gebracht kan worden in plaats van omgekeerd. In dat kader kan ook gedacht worden aan een moederschapsconsulent. Deze consulent kan de moeder bijstaan in het (opnieuw) contact leggen met de kinderen en met andere noden betreffende het moederschap. Een individueel moeder-kind contactplan kan opgesteld worden, rekening houdende met o.a. de leeftijd en de huidige leefsituatie van de kinderen en de voorgeschiedenis tussen moeder en kind. Indien nodig kan deze persoon de moeder bijstaan in het informeren van het kind over de detentie. Ondanks de verschillende initiatieven op het terrein<sup>32</sup> inzake de moeder-kind relatie blijft toch versnippering bestaan, en worden vele initiatieven projectmatig gefinancierd of op vrijwillige/vrijblijvende basis georganiseerd.<sup>33</sup> Om die reden lijkt het essentieel om een meer structureel initiatief, zoals een moederschapsconsulent, in het leven te roepen. Een andere taak die weggelegd zou kunnen zijn voor deze actor is het bekijken van de soms passieve houding met betrekking tot de contacten met de kinderen. Op basis van de literatuur zouden we zulke houding niet verwachten; er wordt immers aangegeven dat moeders bijzonder lijden onder de scheiding met hun kinderen. De vraag rijst hoe dit verklaard kan worden. Zijn vrouwen bang om afgewezen worden door hun kinderen? Vinden zij hun weg niet in het bureaucratische systeem? Is er sprake van prisonisering of van 'learned helplessness'<sup>34</sup>? Hebben zij te kampen

met een schuldgevoel waardoor zij het bezoek uitstellen?<sup>35</sup>

Het onderhouden van familiale banden wordt als één van de prioritaire doelstellingen vooropgesteld in het Strategisch Plan 2015-2020.<sup>36</sup> Het idee van een moederschapsconsulent past dan ook perfect in deze filosofie. Concreet zou deze functie ingebed kunnen worden in de structuren van het Justitieel Welzijnswerk (JWW); het bevorderen van contacten tussen gedetineerden en de buitenwereld (en dus ook tussen moeder en kind) behoort immers tot hun taken. Het lijkt evenwel aangewezen hiervoor extra personeel aan te werven, en deze mensen exclusief te laten werken rond de moeder-kind band. Op die manier kan vermeden worden dat deze taak door de grote workload en de uitgebreidheid van het takenpakket naar de achtergrond verschuift.

Afsluiten doen we met een reflectie over moederschap en re-integratie en desistance. De moederrol kan immers een belangrijke rol spelen in deze processen. Het (opnieuw) claimen van het moederschap als conventionele identiteit, en het gevoel van nuttig en waardevol te zijn, zou een positief effect hebben op desistance en re-integratie in het algemeen.<sup>37</sup> Het is ook binnen deze optiek belangrijk om tijdens de detentie te werken aan een goede relatie tussen moeder en kind. In dezelfde lijn kan de vraag gesteld worden wat de rol kan zijn van het grootmoederschap als conventionele identiteit in re-integratietrajecten? Verschillende grootmoeders drukten hun wens uit om na het vrijkomen in te staan voor de dagopvang van hun kleinkinderen. Onderzoek over de rol van grootouders focust zich doorgaans op hun rol als vervangende verzorger tijdens de detentie van hun dochter/zoon. Er is daarentegen weinig geweten over als gedetineerde grootouders. In het licht van de literatuur over re-integratie lijkt dit nochtans een interessante onderzoekspiste.

31 S. Hissel, *Mum's the Word. A study on children of incarcerated mothers' well-being, psychosocial functioning, and caregiving situation*, Leiden, Mostert & Van Onderen, 2014, 144 p.

32 Zie bijvoorbeeld L. Van Braeckel, "Mama woont even ergens anders", *Weliswaar*, nr.117, april-mei, 2014, 5-8.

33 Wat het werkveld betreft, kan de Franstalige kant van ons land al jaren rekenen op de vzw Relais Parents-Enfants, die als doel heeft de band tussen gedetineerde ouder (zowel mannen als vrouwen) en kind te versterken.

34 Dit concept werd voor het eerst gebruikt in M.E.P. Seligman, "Learned helplessness", *Annual Review of Medicine*, 23, 1972, 407-412. Een aangeleerde hulpeloosheid (opgelegde structuur, weinig beslissingsruimte) zou passiviteit in de hand werken. A.-M. Slotboom, M. Hoeve, M. Ezinga en P. van der Helm (eds.), *Criminele meisjes en vrouwen. Achtergronden en aanpak*, Den Haag, Boom Lemma, 2012, 405 p.

35 L. Van Braeckel, "Mama woont even ergens anders", *Weliswaar*, nr.117, april-mei, 2014, 5-8.

36 Hulp- en dienstverlening aan gedetineerden. Strategisch plan 2015-2020, p.14.

Zie: [http://www4.vlaanderen.be/wvg/welzijnsamenleving/hulpaangedetineerden/documentatie/Documents/strap\\_gedetineerden\\_2015\\_2020\\_definitief.pdf](http://www4.vlaanderen.be/wvg/welzijnsamenleving/hulpaangedetineerden/documentatie/Documents/strap_gedetineerden_2015_2020_definitief.pdf)

37 Brown, M. & Bloom, B., "Reentry and renegotiating motherhood: Maternal identity and success on parole", *Crime & Delinquency*, 2009, Vol.55(2), 313-336

## Hoe bijzonder zijn bijzondere veiligheidsregimes voor terro-gedetineerden?

Jürgen Millen\*

**Deze bijdrage heeft tot doel om het opleggen van individuele bijzondere veiligheidsregimes voor terro-gedetineerden te vergelijken met het opleggen van dergelijke veiligheidsregimes aan gedetineerden die niet het etiket van terrorist opgeplakt krijgen. Wat is de wettelijke basis voor het opleggen van dergelijke regimes? Respecteren richtlijnen betreffende het opleggen van dergelijke regimes de wettelijke bepalingen? Wanneer worden terro-gedetineerden onder een individueel bijzonder veiligheidsregime geplaatst? Genieten zij dezelfde procedurele waarborgen als anderen gedetineerden?**

### Inleiding

In de nasleep van Charlie Hebdo lanceerde minister van justitie Koen Geens een actieplan tegen radicalisering in de gevangenis.<sup>1</sup> Voor besmettelijke gedetineerden, waarvan Fouad Belkacem ongetwijfeld de bekendste is,<sup>2</sup> werden speciale afdelingen opgericht waar deradicaliseringsexperts en moslimaalmoezeniers deze gedetineerden op betere gedachten dienden te brengen.<sup>3</sup>

Het idee van terroristenafdelingen was niet nieuw: in de Nederlandse penitentiaire instellingen van Vught en De Schie zagen deze afdelingen in september 2006 reeds het levenslicht.<sup>4</sup> Het imago van deze terroristenafdelingen is volgens Nederlandse media niet best: het bevestigt terreurverdachten in hun idee dat het Westen tegen hen is.<sup>5</sup>

Voor het opstarten van de terrorismeafdelingen in België werden en worden “terroristische gedetineerden” *verplicht* onder een bijzonder veiligheidsregime geplaatst op basis van richtlijnen van FOD Justitie. De eerste richtlijn is de richtlijn van 23 januari 2015 (instructies inzake extremisme).

Deze richtlijn werd vervangen door de (niet consulteerbare) richtlijn *instructies extremisme* van 2 april 2015 en recent door de richtlijn *Bijzondere instructies extremisme* van 22 juni 2016 die beperkt verspreid werd.

Het etiket “beperkte verspreiding” betekent dat de inhoud van deze richtlijn slechts in zeer beperkte (justitiële) kringen beperkt is op straffe van disciplinaire sancties en bijgevolg zelfs niet bekend was voor Human Rights Watch dat volgende aanbeveling deed aan België:

*België aanzetten tot de beëindiging van de automatische eenzame opsluiting van gedetineerden in aan terrorisme gerelateerde zaken, en tot de inwerkingstelling en implementering van een voorziening in de Basiswet betreffende het Gevangeniswezen en de Rechtspositie van de Gedetineerden uit 2005, die voorziet in een bijzondere procedure waarmee gevangenen de wettigheid van hun detentieomstandigheden kunnen aanvechten. Tijdens het bezoek van het Comité aan België in 2017: de behandeling onderzoeken van mensen die van hun vrijheid zijn beroofd; onderzoek doen naar de leefomstandigheden van gedetineerden in aan terrorisme gerelateerde zaken, die in langdurige eenzame opsluiting worden gehouden of worden onderworpen aan andere onmenselijke of vernederende behandelingen, en daar verslag over uitbrengen.*<sup>6</sup>

\* Advocaat balie Limburg.

1 Zie <http://justitie.belgium.be/sites/default/files/downloads/Plland%27actionradicalisation-prison-NL.pdf> Zie ook E. RASPOET, *Radicaliseren achter de tralies*, Knack, 2 maart 2016.

2 Zie E. RASPOET, *Radicaliseren achter de tralies*, Knack, 2 maart 2016.

3 Zie E. RASPOET, *Radicaliseren achter de tralies*, Knack, 2 maart 2016.

4 Zie hieromtrent VELDHUIS, T.M., GORDIJN, E.H., LINDENBERG, S.M., VEENSTRA, R., *Terroristen in detentie, evaluatie van de terroistenafdeling*, RUG, Groningen, 2010.

5 Zie A. KOUWENHOVEN, *De terroristenafdeling van justitie is een snelkookpan*, 5 november 2014, <https://www.nrc.nl/nieuws/2014/11/05/de-terroristenafdeling-van-justitie-is-een-snelkoo-1438217-a657066>. Zie ook NOS, *Terroristenafdeling werkt soms averechts*, 12 januari 2015, <http://nos.nl/artikel/2012988-terroristenafdeling-werkt-soms-averechts.html>; B. OLMER, *Opstand Vught neergeslagen*, 10 februari 2016, [http://www.telegraaf.nl/binnenland/25183336/\\_Opstand\\_in\\_EBI\\_Vught\\_.html](http://www.telegraaf.nl/binnenland/25183336/_Opstand_in_EBI_Vught_.html).

6 Zie HUMAN RIGHTS WATCH, *Reden tot bezorgdheid, De Belgische terrorismebestrijdingsmaatregelen na de aanslagen in Parijs en Brussel*, [https://www.hrw.org/sites/default/files/report\\_pdf/belgium1116dutch\\_web\\_0.pdf](https://www.hrw.org/sites/default/files/report_pdf/belgium1116dutch_web_0.pdf) Zie ook in de media: X, HRW –rapport België, *Langdurige eenzame opsluiting van terreurverdachten baart Human Rights Watch zorgen*, <http://nl.metrotime.be/2016/11/03/news/hrw-rapport-belgie-langdurige-eenzame-opsluiting-van-terreurverdachten-baart-human-rights-watch-zorgen>.

In deze bijdrage wordt onderzocht of het opleggen van een bijzonder veiligheidsregime aan terroristische gedetineerden conform richtlijnen van het ministerie van justitie niet in strijd is met de artt. 116 - 118 Basiswet en het vermoeden van onschuld (art. 6, 2 EVRM)<sup>7</sup> en of dergelijke regimes zouden kunnen leiden tot onmenselijke behandelingen (art. 3 EVRM).<sup>8</sup>

## Individuele bijzondere veiligheidsregimes:<sup>9</sup> individueel en bijzonder voor niet terro-gedetineerden

Bijzondere veiligheidsmaatregelen (art. 111 Basiswet) en bijzonder veiligheidsregimes (art. 118 Basiswet) zijn geen tuchtsancties maar zijn ordemaatregelen. Een ordemaatregel beoogt louter de goede werking van het gevangeniswezen en is in essentie ingegeven door veiligheids- en voorzichtigheidsoverwegingen daar waar een tuchtmaatregel tot doel heeft om de gedetineerde te bestraffen voor een tekortkoming.

Een bijzonder veiligheidsregime kan slechts opgelegd worden wanneer een gedetineerde een voortdurende bedreiging voor de veiligheid uitmaakt en controlemaatregelen (artt. 107 – 109 Basiswet) en bijzondere veiligheidsmaatregelen (artt. 110 – 115 Basiswet) ontoereikend zijn.<sup>11</sup>

Het plaatsen in een bijzonder veiligheidsregime is dus het ultimatum remedium om de orde en veiligheid te vrijwaren tegen de voortdurende dreiging van een gedetineerde en het opleggen ervan is gekoppeld aan waarborgen voor de betrokken gedetineerde (art. 117 – 118 Basiswet).

De beslissing tot het plaatsen van een gedetineerde in een individueel bijzonder veiligheidsregime wordt, in tegenstelling tot veiligheidsmaatregelen die door de gevangenisdirecteur zelf worden genomen (art. 107 – 109 Basiswet),<sup>12</sup> door de directeur-generaal van de penitentiaire administratie (of door zijn gemachtigde) genomen op voorstel van de gevangenisdirecteur (art. 118 § 1 Basiswet).

De tussenkomst van de directeur-generaal vormt een bijkomende waarborg voor de gedetineerde: aangezien het om een beslissing met zwaardere gevolgen gaat heeft de wetgever een bijkomend controleniveau ingesteld dat het opleggen van dit regime van meer afstand bekijkt.<sup>13</sup>

Het voorstel van de gevangenisdirecteur vermeldt de concrete omstandigheden of gedragingen die als een voortdurende bedreiging worden beschouwd voor de veiligheid én bevat tevens een motivatie van de maatregelen die volgens de gevangenisdirecteur opgelegd moeten worden (art. 118 § 2 Basiswet). Bovendien wordt aan dit voorstel een medisch advies gevoegd van de gevangenispsychiater betreffende de verenigbaarheid van de voorgestelde maatregelen met de gezondheidstoestand van de gedetineerde (art. 118 § 3 Basiswet).

De gedetineerde, die zich kan laten bijstaan door een advocaat, wordt door de gevangenisdirecteur gehoord alvorens de gevangenisdirecteur dit voorstel (eventueel) overmaakt aan de directeur-generaal (art. 118 § 3 Basiswet). De gedetineerde kan zijn verweermiddelen laten gelden tijdens dit hoorcollege en dit kan ertoe leiden dat de gevangenisdirecteur zijn voorstel tot het plaatsen van de gedetineerde in een veiligheidsregime aanpast dan wel geen voorstel meer overmaakt.

Als een voorstel wordt overgemaakt dan beslist de directeur-generaal of de gedetineerde in een individueel bijzonder veiligheidsregime wordt geplaatst. In bevestigend geval zal de directeur-generaal in deze beslissing de concrete regels betreffende de plaatsing vermelden en omstandig motiveren (art. 118 § 4, 1ste lid Basiswet) alsook de termijn bepalen (die maximaal twee maanden mag bedragen) van het opgelegde veiligheidsregime. De beslissing is telkens hernieuwbaar maar kan ook vroeger beëindigd worden.

Het is klaar en duidelijk dat de wetgever het plaatsen van een gedetineerde in een individueel bijzonder veiligheidsregime slechts toestaat wanneer geen enkele (andere) ordemaatregel afdoende is en waarbij

7 Artikel 6, 2EVRM omschrijft dit beginsel als volgt: eenieder, die wegens een strafbaar feit wordt vervolgd, wordt voor onschuldig gehouden totdat zijn schuld volgens de wet bewezen wordt.

8 Artikel 3 EVRM stelt: Niemand mag worden onderworpen aan folteringen of aan onmenselijke of vernederende behandelingen of bestraffingen.

9 Zie Memorie van toelichting, Parl. St. Kamer, 50, 1076/001, 178 e.v. Zie ook M.A. BEERNAERT, "Sanctions disciplinaires versus mesures de sécurité: deux poids, deux mesures dans le droit pénitentiaire, *Journal de Tribunaux*, 146 – 147.

10 Zie R.v.St. 11 maart 2003, nr. 116.899. Zie ook C. HERMANS en J. MILLEN, "Bijzondere veiligheidsmaatregelen (artt. 110 – 115 Basiswet) en bijzonder veiligheidsregimes (artt. 116 – 118 Basiswet), in *Quo Vadis, tien jaar basiswet gevangeniswezen en rechtspositie van gedetineerden*, Maklu, Antwerpen – Apeldoorn, 2015, 138.

11 Zie ook C. HERMANS en J. MILLEN, "Bijzondere veiligheidsmaatregelen (artt. 110 – 115 Basiswet) en bijzonder veiligheidsregimes (artt. 116 – 118 Basiswet), in *Quo Vadis, tien jaar basiswet gevangeniswezen en rechtspositie van gedetineerden*, Maklu, Antwerpen – Apeldoorn, 2015, 141.

12 Zie C. HERMANS en J. MILLEN, "Bijzondere veiligheidsmaatregelen (artt. 110 – 115 Basiswet) en bijzonder veiligheidsregimes (artt. 116 – 118 Basiswet), in *Quo Vadis, tien jaar basiswet gevangeniswezen en rechtspositie van gedetineerden*, Maklu, Antwerpen – Apeldoorn, 2015, 139 – 141.

13 Zie ook M.A. BEERNAERT, *Manuel de droit pénitentiaire*, Limal, Anthemis, 2012, 206 – 207; C. HERMANS en J. MILLEN, "Bijzondere veiligheidsmaatregelen (artt. 110 – 115 Basiswet) en bijzonder veiligheidsregimes (artt. 116 – 118 Basiswet), in *Quo Vadis, tien jaar basiswet gevangeniswezen en rechtspositie van gedetineerden*, Maklu, Antwerpen – Apeldoorn, 2015, 142.

het opleggen van dit regime de nodige waarborgen biedt opdat een gedetineerde niet langer in dit regime moet verblijven dan strikt noodzakelijk om te vermijden dat dit regime op gespannen voet zou komen te staan met art. 3 EVRM.<sup>14</sup>

## Individuele bijzondere veiligheidsregimes voor terro-gedetineerden: individueel en bijzonder?

Gedetineerden en terro-gedetineerden hebben als gemeenschappelijke noemer dat zij gedetineerd zijn waardoor het opleggen van een individueel bijzonder veiligheidsregime aan terro-gedetineerden eveneens conform de wettelijke bepalingen en waarborgen moet gebeuren.

Dit is helaas niet het geval aangezien het ministerie van justitie voor terro-gedetineerden (de door directeur-generaal) ondertekende richtlijn van 23 januari 2015 hanteert waarbij gevangenisdirecties verplicht worden om terroristische verdachten verplicht in een individueel (?) bijzonder veiligheidsregime te plaatsen.

In praktijk wordt vastgesteld dat de nieuwe (beperkt verspreide / inhoudelijk niet gekende) richtlijnen van 2 april 2015 en 22 juni 2016 geen afbreuk doen aan het systematisch verlengen van individuele bijzondere veiligheidsregimes. Het afschermen van de inhoud van deze richtlijnen versterkt het vermoeden dat de inhoud van deze richtlijnen dan ook weinig zal verschillen van de inhoud en het doel van de richtlijn van 23 januari 2015.

De richtlijn van 23 januari 2015 stelde onder punt 7 voor gedetineerden die na 15 januari 2015 de gevangenis worden binnengebracht:

*Elke gedetineerde die wordt opgesloten voor terro-feiten moet onmiddellijk op IBVM worden geplaatst en geïsoleerd van andere gedetineerden. Een strikte toepassing van de veiligheidsprocedures is van primordiaal belang. Voor de verdere invulling van de maatregel neemt U contact op met de regionale directie.*

Voor gedetineerden die voor 15 januari 2015 reeds in hechtenis zaten stelde de richtlijn van 23 januari 2015 het volgende:

*Voor wat betreft terro-gedetineerden die zich reeds in hechtenis bevonden voor 15/01/2015 moet<sup>15</sup> u*

*onderzoeken of het opleggen van een IBVM noodzakelijk is en hierover uw gemotiveerd advies voorleggen aan de regionale directie.*

Richtlijnen zijn in de hiërarchie der rechtsnormen<sup>16</sup> ondergeschikt aan de wet en aan internationale en Europese rechtsnormen waardoor richtlijnen niet strijdig mogen zijn met deze hogere rechtsnormen. De richtlijn van 23 januari 2015 is zowel inhoudelijk als procedureel in strijd met de art. 116 – 118 Basiswet en schendt het vermoeden van onschuld (art. 6,2 EVRM).

Het opleggen van een individueel bijzonder veiligheidsregime aan terro-gedetineerden werd en wordt door de directeur-generaal bevolen aan de (lokale) gevangenisdirecties daar waar art. 116 Basiswet *procedureel* voorziet dat het opleggen van een individueel bijzonder veiligheidsregime op initiatief van de gevangenisdirecteur moet gebeuren.

Gekoppeld aan het afwijken van het wettelijk initiatiefrecht van de gevangenisdirecteur, is er geen sprake meer van een bijkomend controleniveau die een dergelijk regime van op meer afstand bekijkt.<sup>17</sup> Integendeel, de directeur-generaal moet een beslissing nemen over zijn eigen initiatief tot plaatsen van een terro-gedetineerde in een individueel bijzonder veiligheidsregime.

Het art. 118 § 10 Basiswet voorziet dat de gedetineerde beroep kan aantekenen tegen beslissingen van de directeur-generaal door beroep in te dienen bij de Beroepscommissie van de Centrale Raad.<sup>18</sup> Het art. 118 § 10 Basiswet is tien jaar na de inwerkingtreding van de Basiswet nog steeds niet van kracht waardoor de gedetineerde niet effectief gebruik kan maken van de wettelijk voorziene beroepsmogelijkheid.<sup>19</sup>

Een individueel bijzonder veiligheidsregime kan *procedureel* slechts opgelegd worden wanneer controlemaatregelen of bijzondere veiligheidsmaatregelen falen daar waar de richtlijn van 23 januari 2015 deze fases overslaat en onmiddellijk start met het opleggen van een individueel bijzonder veiligheidsregime aan terro-gedetineerden. Dit is niet anders na de richtlijnen van 2 april 2015 en 22 juni 2016.

Het individueel bijzonder veiligheidsregime voor terro-gedetineerden dat opgelegd werd op grond van de richtlijn van 23 januari 2015 faalde inhoudelijk om verschillende redenen.

14 C. HERMANS en J. MILLEN, "Bijzondere veiligheidsmaatregelen (artt. 110 – 115 Basiswet) en bijzonder veiligheidsregimes (artt. 116 – 118 Basiswet), in *Quo Vadis, tien jaar basiswet gevangeniswezen en rechtspositie van gedetineerden*, Maklu, Antwerpen – Apeldoorn, 2015, 145.

15 Eigen onderlijning.

16 Zie [http://www.legalworld.be/legalworld/table\\_of\\_content\\_detail.aspx?SubID=2;1](http://www.legalworld.be/legalworld/table_of_content_detail.aspx?SubID=2;1).

17 Zie *supra* 3.

18 De beroepsprocedure voor de beroepscommissie van de Centrale Raad is vastgelegd in de artt. 165 en 166 Basiswet.

19 C. HERMANS en J. MILLEN, "Bijzondere veiligheidsmaatregelen (artt. 110 – 115 Basiswet) en bijzonder veiligheidsregimes (artt. 116 – 118 Basiswet), in *Quo Vadis, tien jaar basiswet gevangeniswezen en rechtspositie van gedetineerden*, Maklu, Antwerpen – Apeldoorn, 2015, 147-148.



Eerst en vooral is er geen sprake van een individueel bijzonder veiligheidsregime omdat elke terro-gedetineerde (zie punt 7 richtlijn van 23 januari 2015) die na 15 januari 2015 in de gevangenis belandt per definitie het voorwerp van een veiligheidsregime moet uitmaken daar waar art. 116 Basiswet voorziet dat dit slechts opgelegd kan worden wanneer uit concrete omstandigheden en gedragingen blijkt dat de individuele gedetineerde een voortdurende bedreiging uitmaakt voor de veiligheid.

Het hanteren van de titels instructies extremisme en Bijzondere instructies extremisme wijst er op dat het ministerie van justitie deze visie nog steeds hanteert door terro-gedetineerden per definitie in een individueel bijzonder veiligheidsregime te plaatsen.

Daarnaast wordt iedere gedetineerde, ongeacht of deze veroordeeld werd voor terrorisme of het voorwerp van een onderzoek uitmaakt, in dit individueel bijzonder veiligheidsregime geplaatst hetgeen een manifeste afbreuk inhoudt op het vermoeden van onschuld (en gegarandeerd wordt in onder meer art. 6, 2 EVRM).

## Besluit

Het systematisch opleggen van individuele bijzondere veiligheidsregimes voor gedetineerden die als

terrorist bestempeld worden heeft een collectief<sup>20</sup> veiligheidsregime voor terro-gedetineerden in het leven geroepen dat in strijd is met de artt. 116 – 118 Basiswet.

De individuele bijzondere veiligheidsregimes voor terro-gedetineerden zijn dan ook regel, niet uitzondering.

De wettelijk voorziene beroepsmogelijkheid tegen beslissingen van de directeur-generaal kunnen niet effectief aangewend worden daar waar het systematisch verlengen van individuele bijzonder veiligheidsregimes van terro-gedetineerden en het daaraan gekoppeld isolement op bijzonder gespannen voet staat met art. 3 EVRM.

Een van de aanbevelingen van Human Right Watch voor de Raad van Europa bestond er dan ook in dat deze beroepsmogelijkheid geactiveerd dient te worden waardoor gedetineerden (tien jaar na de inwerkingtreding van de basiswet) de wettigheid van hun detentie-omstandigheden kunnen aanvechten.

Dit is absoluut noodzakelijk aangezien het systematisch opleggen van veiligheidsregimes in een democratische rechtsstaat en het buitenspel houden van onafhankelijk controleorgaan humanitair onaanvaardbaar is.

<sup>20</sup> Zie C. HERMANS en J. MILLEN, "Bijzondere veiligheidsmaatregelen (artt. 110 – 115 Basiswet) en bijzonder veiligheidsregimes (artt. 116 – 118 Basiswet), in *Quo Vadis, tien jaar basiswet gevangeniswezen en rechtspositie van gedetineerden*, Maklu, Antwerpen – Apeldoorn, 2015, 146.

## Congres 'Zeer intensieve zorg binnen de forensische psychiatrie. Het zoeken naar een evenwicht tussen behandelen en beheersen.'

Anouk Mertens<sup>1</sup>

**Op 6 oktober 2016 vond het congres 'Zeer intensieve zorg binnen de forensische psychiatrie' plaats in het forensisch psychiatrisch centrum (FPC) te Gent. Als doelpubliek richtten de organisatoren zich op forensisch-psychiatrische zorgverstrekkers, beleidsmakers en andere stakeholders. Het doel van dit congres was om inzicht te verkrijgen in de afdeling 'zeer intensieve zorg' (ZIZ) binnen het FPC Gent, waar geïnterneerden verblijven die zich omwille van de ernst van hun forensisch-psychiatrische problematiek en een hoog veiligheidsrisico tijdelijk niet kunnen handhaven op een reguliere afdeling. Het behandelaanbod voor deze groep, en ruimer het hanteren van vrijheidsbeperkende maatregelen binnen een therapeutisch kader, werd op deze dag vanuit verschillende disciplines en invalshoeken door interne en externe sprekers toegelicht.**

Dr. Peter Neuteleers, psychiater FPC Gent, mevr. Silke Vercruysse, afdelingspsycholoog FPC Gent en dhr. Jorn Boeijkens, therapeutisch assistent FPC Gent gaven de congresleden een praktische inkijk binnen de ZIZ-afdeling, onder meer door het toelichten van een casus. Binnen deze afdeling tracht men een brug te slaan tussen het verzorgingsaspect, het beheersings- of gevaar-aspect en het weerstandaspect, waar zij voornamelijk personen met psychotische -en stemmingsproblematieken behandelen, die een groot risico vertonen op agressie en op onveilig gedrag en waarvan geoordeeld wordt dat ze zich niet conformeren aan en verzetten tegen de behandeling. De doelstelling van deze afdeling is de persoon, die in crisistoestand werd opgenomen, te stabiliseren op psychiatrisch en medicamenteus vlak en langzaam voor te bereiden op een reguliere afdeling. De afdeling is geen longstay-afdeling en focust zich op doorstroom of terugkeer naar de reguliere afdelingen.

### Afdeling zeer intensieve zorg

Dr. Gökhan Goktas, hoofdgeneesheer FPC Gent, leidde de dag in. Hij lichtte toe dat begin oktober 2014 de eerste medewerkers van het zorgteam in het FPC Gent startten en op 17 november 2014 de eerste patiënten toekwamen, waarna aan een gestaag tempo patiënten instroomden. Vandaag telt FPC Gent 264 patiënten. De focus van dit congres ligt op de afdeling ZIZ binnen het FPC, waar patiënten verblijven die een meer doorgedreven en intensieve aanpak vereisen. Deze afdeling opende op 26 mei 2015 en biedt een intensief programma aan voor acht patiënten. Het doel van de afdeling is om de patiënten te stabiliseren en een gestructureerd behandelkader aan te bieden. De afdeling werd recent uitgebreid naar drie afdelingen, waar 24 patiënten een ZIZ-aanbod kunnen ontvangen. In deze context leidt het zoeken naar een evenwicht tussen behandelen en beheersen (of beveiligen) tot dagelijkse dilemma's.

### Vrijheidsbeperkende maatregelen

Na deze inkijk binnen de ZIZ-afdeling werd door dhr. Laurent De Boel, hoofdjurist FPC Gent, een uiteenzetting gegeven over de toepassing van vrijheidsbeperkende maatregelen binnen het FPC Gent. Hij gaf aan dat bij gebruik van vrijheidsbeperkende maatregelen wordt gestreefd naar een evenwicht tussen het handhaven van een therapeutisch leefklimaat en het beschermen van de veiligheid van de persoon, het personeel, medepatiënten en goederen. Dhr. De Boel bemerkte een juridische leemte waarbinnen het gebruik van vrijheidsbeperkende maatregelen in een forensische psychiatrische setting geregeld wordt; er is namelijk in België geen wet op de interne rechtspositie van personen binnen de (forensische) psychiatrische zorg. Het FPC Gent tracht deze leemte op te vullen en werkte een kader uit

<sup>1</sup> Anouk Mertens is onderzoeker aan de Universiteit Gent, verbonden aan het Institute for International Research on Criminal Policy (IRCP), en schrijft haar doctoraat rond detentiebeleving van vrouwelijke geïnterneerden in gevangnissen in Vlaanderen.

waarbinnen deze maatregelen worden gereguleerd. Zij beschikken over een huishoudelijk reglement, waarin het algemeen theoretisch kader van het gebruik van deze maatregelen wordt weergegeven, een protocol vrijheidsbeperkende maatregelen, wat een concrete praktische invulling biedt aan deze maatregelen, en een maatregelenregister, waarin het gebruik van deze maatregelen geregistreerd wordt. Mogelijke maatregelen die kunnen worden toegepast zijn o.m. afzondering op de prikkelarme kamer, separatie, afdelingsarrest, ... De maatregel wordt opgelegd door de psychiater, in overleg met de afdelingspsycholoog en indien mogelijk na overleg met het afdelingsteam. De geïnterneerde wordt hiervan mondeling op de hoogte gesteld en ontvangt binnen 24 uur een schriftelijke mededeling waarin de doelstelling van de maatregel, de Europeesrechtelijke criteria van legaliteit, legitimiteit en proportionaliteit, de voorwaarden tot ophef van de maatregel en de beklagmogelijkheden worden weergegeven.

Prof. dr. Tom Vander Beken, hoogleraar aan de vakgroep Criminologie, Strafrecht en Sociaal recht van de Universiteit Gent, gaf hierna een uiteenzetting omtrent het (gebrek aan een) juridisch kader van vrijheidsbeperkende maatregelen in een behandelsetting. Hij trachtte hierbij een brug te leggen tussen de (inter)nationale regelgeving omtrent de mensenrechten en de patiëntenrechten, waarin hij voornamelijk wees op het belang van beide in een setting waar mensenrechtelijke en gezondheidsrechtelijke componenten samengaan. Er is in België een algemeen kader voor vrijheidsberoving van "geesteszieken" (gedwongen opname en internering), maar dit regelt nauwelijks iets expliciet rond dwanginterventies in dat kader, zo moet hij vaststellen. Hij beklemtoonde de noodzaak aan (wettelijke) regels voor dwanginterventies, die toegankelijk en duidelijk zijn en de vereiste tot het uitwerken van een concreet beleid vanuit de overheidsinstanties voor de toepassing ervan.

Prof. dr. Joris Vandenbergh, arts en psychiater-psychotherapeut in UZ Leuven en het Universitair Psychiatrisch Centrum Leuven, gaf vervolgens een lezing omtrent dwang als onderdeel van een behandeling en het medisch-ethisch perspectief vanuit de algemene geestelijke gezondheidszorg. Hij bracht de congresleden mee wanneer het gerechtvaardigd is om dwang te gebruiken, dit wanneer er een bedreiging of gevaar heerst en alle alternatieven tekortschieten, en bracht hierbij wils- en

beslissingsonbekwaamheid mee in rekening, alsook proportionaliteit, effectiviteit en mogelijke negatieve gevolgen, zoals o.m. een weerslag op de huidige en toekomstige zorg(relaties) en stigmatisering. Hij gaf verder ook criteria aan waaraan dwang moet voldoen vanuit een zorg-ethisch en emancipatorisch perspectief; wanneer een tijdelijke taakspecifieke beslissingsonbekwaamheid aangetoond wordt, er een ernstig risico is tot schade aan de gezondheid van de patiënt of andere personen, uitsluitend te gebruiken als laatste redmiddel en enkel een effectieve interventie met een beperkt risico, en wanneer er recht is op een tweede opinie, op een juridische toetsing en de mogelijkheid tot beroep. Verder bekritiseerde hij de toename van het gebruik van de gedwongen opname in België, ondanks een gebrek aan evidence-based onderbouwing van de effectiviteit van het gebruik van dwang, in tegenstelling tot bewijzen voor de negatieve gevolgen van dwang voor de persoon die deze ondergaat, zoals bv. angst en aversie voor de GGZ, stigma-verhoging, ...

Dhr. Joachim De Ridder, zorgcoördinator van de gevangenis van Merksplas, gaf een uiteenzetting over de pathologie en behandeling van ZIZ-geïnterneerden in de penitentiaire instelling van Merksplas. De zorgtrajecten, die in de penitentiaire instelling werden opgebouwd, hebben tot doel om detentieschade te voorkomen of te verminderen en zijn er voor alle psychiatrisch kwetsbare gedetineerden (geïnterneerden alsook veroordeelden). Hij gaf hierbij verschillende knelpunten aan tussen het penitentiair en het helend leefklimaat, waardoor zorgtrajecten voor een groot gedeelte gehinderd worden door de basisorganisatie van een penitentiair milieu.

## Interactieve parallele sessies

De congresleden hadden vervolgens keuze uit vier parallele interactieve sessies. De eerste sessie behandelde de praktische organisatie van het behandelmilieu op een afdeling zeer intensieve zorg in zowel het FPC Gent als het FPC De Kijvelanden (Rotterdam). Tijdens de tweede sessie werd verder ingegaan op therapiestorend gedrag en agressie op een forensische afdeling. In een derde sessie werd ingegaan op de nieuwe interneringswet (04/05/2016) en de gevolgen voor het FPC Gent. Een laatste parallele sessie bestond uit een rondleiding doorheen het FPC Gent en een uiteenzetting van de behandelvisie van het FPC Gent.

## Afsluitend

Dit congres bood een interessante inkijk in de werking van de ZIZ-afdeling binnen het FPC Gent en de penitentiaire instelling van Merksplas en een ruimer inzicht in de wettelijke regelgeving rond vrijheidsbeperkende maatregelen binnen een behandelsetting en het gebruik van dwang vanuit een medisch-ethisch perspectief. Inhoudelijk bood het congres een ruime inkijk in de omgang met ZIZ-patiënten vanuit verscheidene perspectieven, door middel van uiteenzettingen van zowel interne als externe sprekers uit diverse disciplines. De problematiek van het gebruik van dwang (maatregelen) is er één die zich niet alleen stelt in het FPC, maar duidelijk een hoofdbreker blijft voor iedereen die binnen settings voor (forensische) psychiatrische zorg aan het werk is.<sup>2</sup>

Zowel interne als externe sprekers waren het, elk vanuit de eigen invalshoek, eens over de knelpunten die er heersen bij het omgaan met de doelgroep van ZIZ-patiënten; de organisatie van ZIZ-afdelingen is geen

sinecure en moet doordacht gebeuren, waarbij gebruik van vrijheidsbeperkende maatregelen en dwang tot een minimum moet worden beperkt en enkel als ultimatum remedium mag worden gehanteerd.

Zowat alle sprekers bekritiseerden daarbij het gebrek aan regelgeving in België rond de interne rechtspositie van personen binnen een FPC en rond het gebruik van vrijheidsbeperkende maatregelen in een (forensische) psychiatrische context. Concrete voorbeelden en praktische casussen gaven de deelnemers van het congres een inkijk in het dagelijks werken met patiënten binnen deze context. De parallele sessies zorgden ervoor dat de deelnemers volgens eigen interesses bepaalde thema's verder konden exploreren. Doorheen de dag werden de congresleden bediend (tijdens koffiepauzes, lunchmoment en receptie) door de patiënten van het FPC Gent. Er was eveneens de mogelijkheid om creatieve werkjes (zoals kaarsen, kaartjes, ...) van de hand van de patiënten aan te kopen. Hoewel werd aangetoond dat inbreng van patiënten waardevol is,<sup>3</sup> ontbraken de ervaringen van patiënten zelf op deze dag.

<sup>2</sup> Vander Laenen, F. & Paterson, N. (2016). De eerste audit over de zorg in het FPC Gent: een gemengd positief rapport, *Fatik*, 33(150), 17-21.

<sup>3</sup> Glasby, J., & Beresford, P. (2006). Who Knows Best? Evidence-Based Practice and the Service User Contribution. *Critical Social Policy*, 26(1), 268-84; Reid, K., Flowers, P., & Larkin, M. (2005). Exploring Lived Experience. *Psychologist*, 18(1), 20-23.

## Detentie in Nederland doorgelicht

FATIK sprak met dr. Anja Dirkzwager

Luc Robert<sup>1</sup>

Onderzoek over detentie komt zeer vaak aan bod in dit tijdschrift. Eén van de grootste recente onderzoeksprojecten over detentie betreft het Nederlandse Prison Project, een onderzoek op landelijk niveau waarbij ca 1900 volwassen mannelijke gedetineerden die in Nederland zijn geboren vanaf het begin van hun opsluiting in een Huis van Bewaring tot en met twee jaar na hun vrijlating meermaals zijn bevraagd en waarvan eveneens administratieve gegevens zijn onderzocht. Dit onderzoeksproject is gelanceerd in 2010 en is gebaseerd op een samenwerking tussen het Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving (NSCR), de Universiteit van Leiden en de Universiteit van Utrecht. Een onderzoeksequipe van zo'n 20 personen heeft zich over uiteenlopende aspecten van opsluiting gebogen. Recent is de dataverzameling beëindigd, maar de analyse van alle gegevens kan potentieel nog enkele jaren duren. Resultaten en inzichten uit het Prison Project sijn al enige tijd door in de internationale criminologische tijdschriften en dit zal wellicht nog een tijd doorgaan. Voor meer informatie over het Prison Project, inclusief de publicaties die al uit dit project zijn voortgevloeid, zie: <http://www.prisonproject.nl>.

FATIK had de mogelijkheid om met één van de twee projectleiders te spreken, dr. Anja Dirkzwager. Als psychologe verrichte ze onderzoek naar posttraumatische stressreacties bij militairen en onderzocht ze de lichamelijke en psychische gezondheidsgevolgen van rampen. Sinds 2007 werkt ze als senior onderzoeker aan het NSCR, waar ze onderzoek over detentie verricht.

### FATIK: Vanwaar de keuze om een dergelijk grootschalige studie op te zetten?

**Dr. Anja Dirkzwager:** Het Prison Project is inderdaad een groot project, zowel in aantallen mensen die we volgen als qua inhoud. In 2008 zijn we met de ideeën begonnen die tot het Prison Project hebben geleid. Het startpunt was dat er wel wat inzichten zijn over gedetineerden en ex-gedetineerden,

maar dat bepaalde vragen en kwesties nog geen duidelijke antwoorden kennen. We weten dat het over een problematische groep gaat, zowel voor hun detentie als vaak ook na hun detentie. Toen ik met criminologisch onderzoek begon, dacht ik dat de effecten van detentie al lang geweten zijn. Toch bleven er nog vragen, ook al omdat longitudinaal onderzoek, onderzoek dat een groep gedetineerden volgt in de tijd, met informatie over de leefsituatie voor detentie, wat er tijdens detentie gebeurt en wat er na opsluiting plaatsvindt, schaars is. Er is dus weinig informatie over wat de impact van detentie is op de levens van mensen.

Waarom is het onderzoek grootschalig? Dat heeft te maken met wetenschappelijke overwegingen. Als je mensen gaat opvolgen in de tijd, dan haken sommigen na verloop van tijd af, zeker bij deze populatie. De metingen na detentie waren een uitdaging, om het eufemistisch te zeggen. Daar moet je rekening mee houden. Als je ook naar groepsverschillen wilt kijken, bijvoorbeeld qua detentieduur en of dat een verschil betekent in detentie en de beleving en effecten ervan, dan moet je genoeg mensen overhouden. Van de groep volwassen mannen die in Nederland geboren zijn, hebben we een redelijk representatieve groep die we volgen in de tijd. Omdat alle penitentiaire inrichtingen meewerkten, is het een landelijk onderzoek geworden. Voor deze groep kan je dus conclusies trekken.

Dat was de aanloop voor dit project. Er zijn meerdere vragen, maar de hoofdvragen voor het project zijn: "wat is detentie in Nederland? Hoe ziet dat eruit? Wat vindt men er van? Hoe beleeft men detentie? Wat zijn de effecten van detentie op crimineel gedrag en op levensdomeinen zoals werk, wonen, sociale netwerken, relatievorming, scheiding, gezondheid?" Daarnaast kunnen we op basis van deze studie ook mogelijke verklaringen voor effecten van opsluitingen onderzoeken. Dat is in het kort een samenvatting van heel veel werk in de afgelopen vijf jaar.

### FATIK: In welke mate zijn de resultaten die jullie op verschillende levensdomeinen en op verschillende

<sup>1</sup> Hoofdredacteur FATIK en onderzoeker aan het Nationaal Instituut voor Criminalistiek en Criminologie (NICC).



## thema's in jullie onderzoek hebben bekomen, ook transponeerbaar naar andere landen?

**Dr. Anja Dirkzwager:** Dat is steeds een goede en lastige vraag, want onderzoek dat we hierover doen is ook context- en cultuurgebonden. Ik denk wel dat het onderzoek veralgemeenbare inzichten bevat, misschien eerder voor bepaalde West- en Noord-Europese landen dan bijvoorbeeld voor de Verenigde Staten of voor Oost-Europese landen. Soms kan ook op een andere manier naar de resultaten gekeken worden. We hebben bijvoorbeeld gekeken naar de bejegening in detentie en of dat samenhangt met gedrag in of na detentie. Daarbij is de context met andere landen anders, want in Nederland heerst op dat vlak echt wel een mild klimaat, de relaties tussen Penitentiaire Inrichtingswerkers (PIWers) en gedetineerden zijn best goed, er is niet veel geweld, de contacten zijn informeel. Als wij dan al een verband vinden tussen hoe gedetineerden zich bejegend voelen en hoe zij zich vervolgens gedragen, dan werpt dat vragen op voor landen waar de situatie mogelijk extremer is en de bejegening minder informeel en tolerant is.

**FATIK: Eén van de redenen om die vraag te stellen, is dat Nederland lang een penologisch gidsland is geweest. Misschien is dat niet langer zo, maar op een aantal vlakken verschilt Nederland wezenlijk van andere landen zoals België. Als we kijken naar de detentieduur van deelnemers in jullie onderzoek, dan gaat dat tot ca 18 maanden. Voor België zijn dat korte straffen.**

**Dr. Anja Dirkzwager:** Dat verschil blijft. In vergelijking met België, met Engeland, met de V.S., heeft Nederland relatief korte straffen. Voor de veralgemeenbaarheid van de resultaten wil dat zeggen dat ze relevanter zijn voor de korte straffen in België, voor mensen in jails in de V.S., waar ze maximum twee jaar of in voorlopige hechtenis zitten, dus daar moet je wel degelijk rekening mee houden. De context speelt inderdaad. Het belangrijkste kenmerk voor Nederland is het relatief goede detentieklimaat en daarnaast is er ook de korte detentieduur. Maar ook meer algemene kenmerken kunnen een rol spelen. In Nederland hebben we bijvoorbeeld een verzorgingsstaat. Er is een ziekteverzekering, er is een vangnet als je werkloos bent. Dat verschilt ook van sommige landen. Voor de periode na detentie moet je daarmee in de conclusies iedere keer ook rekening houden. Zelfs als je in het begin van het onderzoek afstemt, ik ga dit in Nederland doen en jij doet hetzelfde in België, zelfs dan wordt het nog lastig om tussen landen te vergelijken, omdat de cultuur anders is. De verzorgingsstaat zit anders in elkaar, werkloosheid is vaak per land verschillend, enz. Ook hoe men detentie verlaat, de invrijheidstelling, verschilt per land.

## FATIK: Soms wordt ook geacht dat de invrijheidstelling een impact heeft op het onmiddellijke postdetentie gedrag.

**Dr. Anja Dirkzwager:** Precies. Er zijn ook ontwikkelingen in Nederland gaande die mogelijks minder positief zijn. Het systeem van detentiefasering, waarbij men van een gesloten naar een halfopen naar een open inrichting gaat, dat systeem gaat ook op de schop. Dat is in ieder geval het plan. Je wordt dan wat meer abrupt vrijgelaten. Daarvan kan je ook bedenken dat het idee was dat mensen begeleid en geleidelijk terugkomen, en dat het nu abrupter wordt. Of dat een gunstige ontwikkeling is, valt nog te bekijken.

## FATIK: Als je terugblijkt op het ganse onderzoek, wat zijn voor jou de meest in het oog springende conclusies of vaststellingen?

**Dr. Anja Dirkzwager:** Dat is een ingewikkelde vraag, omdat er een grote groep onderzoekers aan meewerkt en elke onderzoeker zijn eigen onderwerp heeft, er naar verschillende leefdomeinen is gekeken. Het ene onderwerp is nu beter uitgewerkt dan het andere onderwerp en er liggen nog data klaar voor verdere analyse.

Wat ik zelf mooie en duidelijk relevante uitkomsten vind, onder andere voor het gevangeniswezen zelf, maken deel uit van het promotieonderzoek van Karin Beijersbergen. Zij heeft gekeken naar hoe gedetineerden vinden dat ze bejegend zijn door de PIWers in detentie en hoe dat samenhangt met recidive. Dat onderzoek is gebaseerd op procedurele rechtvaardigheidsideeën, onder meer vanuit de idee dat mensen zich eerder aan de wet houden als ze vinden dat ze op een procedureel rechtvaardige manier behandeld zijn door de autoriteiten.

Zij heeft dat getoetst en uit haar onderzoek blijkt dat gedetineerden die vinden dat ze tijdens hun detentie op een rechtvaardige, humane en respectvolle manier bejegend worden, ook een kleinere kans hebben om in de eerste 18 maanden na vertrek uit detentie te recidiveren. Dat is een belangrijke bevinding voor ministeries, maar ook voor de maatschappij. Vervolgens is ze ook gaan kijken naar de samenhang met hun gedrag tijdens detentie. Ook daar zien we duidelijk een link. Diegenen die positiever oordelen, die vinden dat ze menswaardig en respectvol bejegend worden, misdragen zich minder op een later moment in detentie en rapporteren minder psychische problemen. Dat is ook voor het gevangeniswezen van belang. Iedereen zoekt naar veiligheid in detentie. Op een relatief makkelijke manier kan je dus zowel psychische problemen als misdragingen beïnvloeden door een positief, respectvol en humaan

detentieklimaat te creëren.

Een ander project zoomt meer in op de psychische problemen tijdens detentie. We weten dat psychische problemen veel voorkomen in gedetineerdenpopulaties. Het verloop van psychische problemen tijdens detentie, daarover is minder geweten.

Overheen meerdere metingen in detentie hebben we daarnaar gekeken. We zien dat psychische problemen afnemen gedurende de detentie. Meerdere studies stelden dat detentie slecht is voor de psychische gezondheid. Wederom, bij onze resultaten moet je bedenken dat het gaat over Nederland. Geweld in detentie is geen groot probleem, het detentieklimaat is redelijk goed.

Onze resultaten zijn wel redelijk in lijn met enkele eerdere longitudinale studies die laten zien dat er in het begin veel problemen zijn, men toch stabiliseert, wellicht door de structuur, doordat de onzekerheid over de rechtszaak verdwijnt, door bijvoorbeeld toegang tot gezondheidszorg. Dergelijke factoren kunnen helpen en er mee voor zorgen dat mensen zich gaan stabiliseren.

### **FATIK: Zijn er ook totaal onverwachte resultaten naar voor gekomen?**

**Dr. Anja Dirkzwager:** Eén van de projecten – uitgevoerd door Anke Ramakers - behandelt de rol van werk voor en na detentie. Daarover bestaat al vrij veel onderzoek. Werk wordt steeds weer gezien als een belangrijke factor. Uit het onderzoek in het kader van het Prison Project, is bekeken of het hebben van werk na detentie een impact heeft op recidive. We vonden in eerste instantie dat het wel of niet hebben van een baan in de eerste maanden na detentie er niet zo toe doet. Dat is verrassend in vergelijking met wat op basis van de literatuur kon verwacht worden. Om die reden is dit wat meer in de diepte uitgezocht. We zien dan dat het niet zozeer gaat over het al of niet hebben van een baan direct na detentie, maar dat het meer te maken heeft met baanstabieleit.

Gedetineerden die konden terugkeren naar de werkgever bij wie ze aan de slag waren voor hun detentie, recidiveren minder. Dat is best een interessante bevinding. Ongeveer één derde van de gedetineerden in ons onderzoek kon terug aan de slag bij de werkgever van voor de opsluiting. Dat betekent

ook dat een aantal werkgevers bereid is om de oud-werknemer terug aan de slag te laten gaan. Dat kan weer belangrijke handvatten geven voor interventies en voor het beleid. Een terugkeer naar de vorige werkgever is natuurlijk niet mogelijk bij alle delicten.

Als iemand bijvoorbeeld bij de baas gestolen heeft, dan ligt het wat moeilijker. Toch openen deze resultaten een piste om mensen op het goede pad te krijgen. Ook komt naar voren dat het er niet louter toe doet dat mensen een baan hebben, maar dat het meer gaat over het langer behouden van dezelfde baan. Als ze echt zes maanden lang dezelfde baan hebben, dan heeft het profijt.



### **FATIK: Geldt dat ook voor personen die bij de overheid werken? In België is het zo dat als je in de gevangenis**

**belandt en je werkt voor de overheid, je weinig kans hebt om terug bij de overheid aan de slag te kunnen.**

**Dr. Anja Dirkzwager:** Voor overheidsbanen in Nederland is vaak een Verklaring Omtrent het Gedrag (VOG) nodig. Ik weet niet hoe het in België is<sup>2</sup>, maar de Verklaring Omtrent het Gedrag is specifiek gelinkt aan het delict dat je hebt gepleegd. Dat wil niet zeggen dat je dan per se geen kans meer maakt op een (overheids)baan, maar er is wel een drempel en vaak weten gedetineerden dat zelf ook. Ze mikken dan niet meer op die banen omdat ze weten dat een Verklaring Omtrent het Gedrag moet worden aangevraagd. Er zit in Nederland dus ook wel een drempel.

### **FATIK: Als baanstabieleit helpt bij het reduceren van recidive, maar dat niet mogelijk is voor mensen die bij de overheid werkten, dan is dat problematisch.**

**Dr. Anja Dirkzwager:** Dat vind ik ook. Los van dit project ben ik er voorstander van dat de overheid een duidelijkere voorbeeldrol op zich neemt. In dit concrete geval, dat de overheid niet zo strikt is. Bij sommige banen word je gescreend en gelden bepaalde minimumvoorwaarden. Dat begrijp ik, maar andere banen kan je ook openzetten voor iedereen. Juist omdat de overheid de tewerkstelling van ex-gedetineerden wilt stimuleren bij werkgevers, zou ik een voorbeeldrol van de overheid wel kunnen waarderen.

### **FATIK: Zijn er nog andere beleidsaanbevelingen die je op basis van de resultaten kunt geven?**

2 De Belgische tegenhanger is het bewijs van goed gedrag en zeden.

**Dr. Anja Dirkzwager:** Een deelproject heeft gekeken naar het voortraject, naar de straftoemeting, en is gaan kijken welke factoren samenhangen met straftoemeting. Van sommige criteria wordt geaccepteerd dat die samenhangen met de straftoemeting, maar er zijn ook 'grijze' criteria waaraan we aandacht zouden moeten besteden. Een aantal factoren ligt voor de hand: het type delict, de ernst van het delict, criminele voorgeschiedenis en dergelijke. In dat project kwam ook naar voor dat andere kenmerken soms een rol spelen bij de straftoemeting, zoals de leeftijd, het opleidingsniveau en de etnische achtergrond van de verdachte. In dat onderzoek zitten voor rechters enkele handvatten.

Een ander deelproject is gelinkt aan wat ik eerder vertelde. Daarbij is het idee dat mensen in detentie veel gezondheidsproblemen hebben. Detentie biedt dan een mogelijkheid om ze in beeld te krijgen bij de zorg, waar ze niet altijd gekend zijn. We zijn dus gaan kijken of gedetineerden ook gebruik maken van zorg. Positief gesteld stellen we vast dat een groot deel van de mensen die in de eerste weken na binnenkomst in detentie echt forse psychische problemen rapporteren, door een psycholoog of psychiater worden gezien.

Echter, een derde tot de helft wordt in de eerste 18 maanden in detentie niet door de psycholoog of psychiater gezien. Daar ligt een kans die men verliest, want dat is toch wel lang, 18 maanden. Nogmaals: dit waren mensen die in het begin een forse problematiek hadden. Daar missen we nog mensen die in beeld zouden moeten komen van de zorg. Het is ingewikkeld, want niet iedereen wil in zorg komen en we kunnen mensen niet dwingen, maar je zou toch wel verwachten dat er minimaal één gesprek is, dat er een contact is om in ieder geval iets aan te bieden. De groep die nu niet gekend is, toch in beeld krijgen bij de zorg en hen een zorgaanbod doen, dat is een heel concrete beleidsaanbeveling.

**FATIK: Heb je ook zicht op de overgang naar buiten van die groep kwetsbaren? Is de opvolging van die personen met gezondheidsproblemen gegarandeerd of zit er een breuklijn tussen wat binnen gebeurt en wat buiten?**

**Dr. Anja Dirkzwager:** Dat deel van het onderzoek is nog niet gebeurd. Ik ga dit deel van het onderzoek zelf opnemen. Tot dusver heb ik mij bezig gehouden met de gezondheidsproblemen en het zorggebruik in detentie. Het meest interessante wordt de overstap van detentie naar daarna. Qua resultaten heb ik daarover nog niets concreets.

Meer algemeen durf ik daar al wel iets over te zeggen. In Nederland en in veel andere landen is het lastig om de

continuïteit van de zorg te waarborgen. In Nederland zijn er pogingen om dit te benaderen als schakels van een keten. Dat is ook in een project gegoten, het project nazorg ex-gedetineerden, waarbij onder meer de gemeentes waarnaar ex-gedetineerden vertrekken, betrokken worden. Er wordt gekeken naar een aantal hoofdgebieden: heeft iemand bij verlaten van de gevangenis werk? Heeft men een inkomen na detentie? Beschikt men over de identiteitspapieren? Is er een zorgbehoefte? Dat project draagt bij tot meer communicatie- en informatieoverdracht tussen detentie en na detentie. Er zijn dus wel stappen gezet, maar ik weet ook dat het in de praktijk moeilijk is. De communicatie, de informatieoverdracht, is lastig.

Er is op dat vlak nog een wereld te winnen. Dat is niet alleen het geval in Nederland. Veel landen worstelen daarmee. Dat is zonde, want als je in detentie de tijd hebt om bijvoorbeeld de zorg te geven die nodig is, of dat nu medicatie of behandeling betreft, dan wil je dat meegeven daaroverheen, bij de overgang naar buiten. Vaak verwatert dat. Deze mensen zoeken ook niet altijd zelf heel proactief naar zorg, soms hebben ze niet eens een huisarts waar ze heen kunnen.<sup>3</sup> De informatie van binnen en buiten, de informatie overheen de schakels van de keten, dat is vrij lastig. Wanneer ik het ga onderzoeken, vrees ik dat die moeilijkheid ook naar voor zal komen.

**FATIK: Dit is dus de volgende stap: onderzoeken hoe de stap van binnen naar buiten gaat en hoe mensen het buiten doen?**

**Dr. Anja Dirkzwager:** Inderdaad, alle data liggen klaar. Voor werk is dat al wat verder onderzocht. Er is ook iemand bezig met de woonsituatie. Hoe ziet de woonsituatie eruit voor en na detentie? Wat verandert er en welke factoren hangen daarmee samen? Bij gezondheid ga ik dat zelf onderzoeken, de transitie van binnen naar buiten.

Er is ook samenhang tussen dergelijke onderwerpen. Als we het hebben over mensen met psychische problemen, dan is het niet alleen relevant na te gaan hoe het met hun gezondheid gaat, want ze zullen waarschijnlijk ook problemen ervaren op andere gebieden, met het vinden van een baan, een woning. Ook die samenhang is juist een belangrijk punt: wat is de rol van de psychische problemen bij het hun leven op de rails krijgen? Is het de geestelijke gezondheid of het niet vinden van een baan door die problemen, waardoor men dan toch weer in de criminaliteit verzandt? Er zitten heel veel samenhangen die we nog gaan onderzoeken.

Sommige deelprojecten zoomen minder in op een

<sup>3</sup> In Nederland is er geen vrije keuze van huisarts.

# Interview

leefdomein. Er is bijvoorbeeld ook een project waarin wordt nagegaan of er een verband is tussen de detentiebeleving, of gedetineerden hun detentie zwaar vonden en in hoeverre dat samenhangt met recidive. Momenteel wordt vanuit afschrikkingstheorieën gekeken naar detentiebeleving en recidive. De theorie daarbij is dat als je de straf heel zwaar vond, je dan wel twee keer uitkijkt voordat je weer iets doet om in de bak terecht te komen. De resultaten van dit project tonen dat deze relatie niet zo eenduidig is. In eerste instantie blijkt dat gedetineerden die hun detentieperiode zwaarder vonden inderdaad minder vaak recidiveerden. Wanneer we in de analyses echter ook rekening houden met andere factoren (zoals het type delict, het aantal eerdere veroordelingen, opleiding, burgerlijke staat) verdwijnt deze samenhang. Andere factoren lijken dus meer van belang te zijn.

Een andere onderzoeker richt zich meer op de partners en de kinderen van de gedetineerden. Hoe gaat het met die levens? Hoe gaat je leven als je partner, in dit onderzoek bijna allemaal vrouwelijke partners, in detentie zit? We hebben vragen gesteld, zowel aan gedetineerden als partners als ook aan eventuele kinderen. Hoe gaat het met de kinderen? Zijn er problemen? Ook die data zijn verzameld.

Op het eind van het gesprek gaf dr. Anja Dirkzwager te kennen dat ze open staan voor samenwerking op basis van de gegevens verzameld in het kader van het Prison Project. In dat geval kunnen de projectleiders gecontacteerd worden. De contactgegevens staan op de website van het Prison Project.